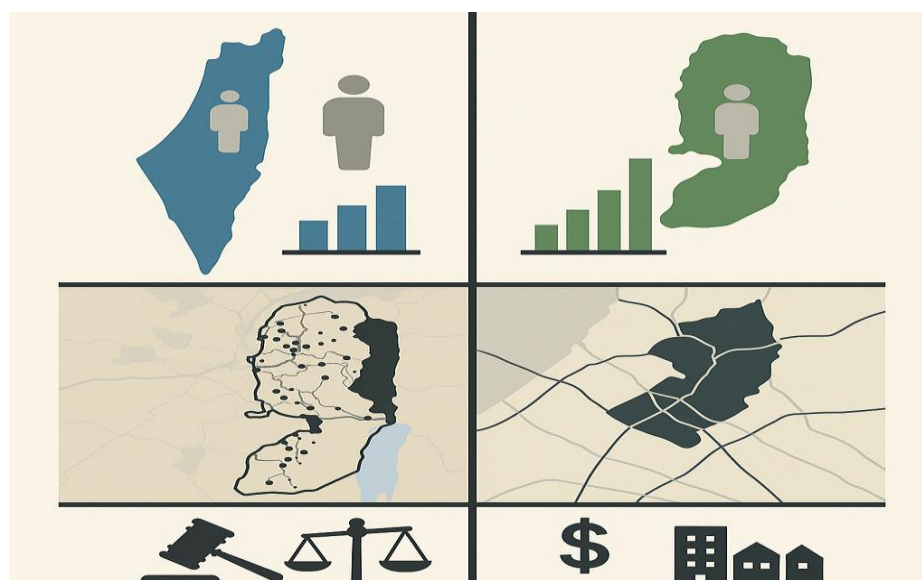

השוואה בין המערך הישראלי למערך הפלסטיני באיו"ש

מבט כלכלי, מרחבי, דמוגרפי ומשפטי

שאל אריאלי

נובמבר 2025

הודפס בתל אביב- יפו

בהוקרה

לחברי קבוצת המחקר תמרור- פוליטוגרפיה

תוכן העניינים

מפות – עמ' 6

תרשימים – עמ' 7

תמצית מנהלים – עמ' 9 – 12

מבוא תאורטי גאוגרפי – עמ' 13

עקרונות הניתוח – עמ' 14 – 15

הציר המרחבי – עמ' 16 - 31

הציר הדמוגרפי – עמ' 32 - 41

הציר הכלכלי – עמ' 42 – 56

הציר המשפטי – עמ' 57–61

סכום – עמ' 62 – 67

מקורות- עמ' 69

פרסומי המחבר – עמ' 71 - 73

על המחבר – עמ' 74

מפות

- מפה 1 – הסכם הביניים (חלוקה לאזורי C,B,A) – עמ' 12
- מפה 2 – התיישבות יהודית בגדה המערבית – עמ' 21
- מפה 3 – תפיסת קרקעות על ידי שטחי מרעה 2025 -עמ' 22
- מפה 4 - הריסות בתי פלסטינים בגדה המערבית 2023-2025 – עמ' 23
- מפה 5 – קידום יחידות דיור בהתיישבות היהודית 2025 – עמ' 24
- מפה 6 – שטח בנוי בגדה המערבית 2024 – עמ' 25
- מפה 7 – צפיפות לשטח בנוי ביישובים היהודיים בגדה המערבית -עמ' 28
- מפה 8 – תוכניות כבישים בגדה המערבית, תקציב ומועד סיום – עמ' 30
- מפה 9 – אוכלוסייה ביישובי הגדה המערבית – עמ' 34
- מפה 10 – אוכלוסייה יהודית ביהודה ושומרון ומזרח ירושלים- מרחק מהקו הירוק – עמ' 36
- מפה 11 - אשכול חברתי כלכלי והיקף אוכלוסייה יהודית בגדה המערבית – עמ' 49

תרשימים

- תרשים 1- שטח בנוי ושטח שיפוט יהודי – עמ' 17
- תרשים 2- קידום תוכניות, מכרזים והתחלות בנייה בישובים היהודיים- עמ' 20
- תרשים 3 - התנחלויות מאחזים וחוות מרעה – עמ' 26
- תרשים 4 – היחס בין אוכלוסייה ישראלית לאוכלוסייה פלסטינית בנפות הגדה המערבית – עמ' 26
- תרשים 5 – שטח בנוי יהודי ופלסטיני בשטחי הגדה – עמ' 29
- תרשים 6 – שעור האוכלוסייה היהודית בשטח C – עמ' 38
- תרשים 7 – מקורות הגידול השנתי של האוכלוסייה הישראלית באיו"ש – עמ' 39
- תרשים 8 – שיעור חרדים, ד"ל וחילוניים באוכלוסייה הישראלית באיו"ש – עמ' 39
- תרשים 9 – ערים יהודיות באיו"ש השתתפות הממשלה בתקציב הרגיל ולהא רגיל – עמ' 48
- תרשים 10 – מספר הילדים שבגינם שולמו קצבאות -עמ' 50
- תרשים 11 – שכר העובדים הפלסטינים בישראל מסך הכנסות הרש"פ – עמ' 51
- תרשים 12 – שכר ממוצע של עובד פלסטיני בישראל ושכר ממוצע של עובד פלסטיני – עמ' 52
- תרשים 13 – התפלגות תקציב הרש"פ – עמ' 52
- תרשים 14 – שעור אבטלה ברש"פ -עמ' 53
- תרשים 15 - עובדים פלסטינים בישראל עם היתר וללא היתר -עמ' 53
- תרשים 16 – מדינות תורמות לרש"פ – עמ' 54
- תרשים 17 – אירועי אלימות מתנחלים בהם נפגעו פלסטינים או רכושם – עמ' 66

השוואה בין המערך הישראלי למערך הפלסטיני באיו"ש

מבט כלכלי, מרחבי, דמוגרפי ומשפטי לשנת 2025

שאול אריאלי

נובמבר 2025

תמצית מנהלים

המחקר הנוכחי נועד להציג תמונת מצב עדכנית, מקיפה ומושכלת של המערכות המרחביות, הדמוגרפיות הכלכליות והמשפטיות באזור יהודה ושומרון (הגדה המערבית ללא מזרח ירושלים) בשנת 2025, תוך השוואה מבנית בין שני מערכי היישוב העיקריים – הישראלי והפלסטיני. מטרתו של דו"ח זה היא להציע ניתוח סינכרוני אחד, הנשען על בסיס נתונים מובהק, המשלב שבעה מאגרי נתונים עדכניים הנאספים ומיוצרים ב'תמרוך-פוליטוגרפיה' (לצורך ההשוואה נעשה שימוש ב-7,508 משתנים שונים מהתחומים: הכלכלי, המרחבי, הדמוגרפי ומשפטי לאורך 15 השנים האחרונות), ומתואם עם מקורות סטטיסטיים רשמיים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית (PCBS), משרד הפנים, משרד החינוך, משרד האוצר, הבנק העולמי, האו"ם ועוד, ועם מקורות לא רשמיים כמו שלום עכשיו, המכון למחקרי ביטחון לאומי ועוד.

אזור יהודה ושומרון של השנים 2024–2025 מציג מבנה מרחבי, דמוגרפי וכלכלי מורכב, שבו שתי אוכלוסיות גדולות – ישראלית ופלסטינית – מתקיימות על פני אותו מרחב פיזי אך תחת שני משטרים שונים לחלוטין של שליטה, תכנון, נגישות, זכויות ויכולת פיתוח. אין זה עוד סכסוך פוליטי בלבד, אלא מערכת טריטוריאלית משוכללת שבה כל מרכיב – מהאוכלוסייה ועד הכלכלה, ומהכבישים ועד מערכת המשפט – מעוצב לפי מבנה כוח א-סימטרי.

בספטמבר 2025: **518,911** ישראלים חיים בשטח C המהווה את רוב שטחי הגדה המערבית (62%), בעוד שהאוכלוסייה הפלסטינית, על פי הנתונים האחרונים המלאים של 2024, מונה **2,933,000** תושבים. כבר ברמה הכמותית מתגלה תופעה ייחודית: אוכלוסייה ישראלית קטנה יחסית מתפרשת על פני רוב שטחי הפיתוח, בעוד האוכלוסייה הפלסטינית, הגדולה פי שישה, ובעלת כל האדמות הפרטיות בשטח C, מרוכזת במרחבים בנויים וצפופים, שאין להם יכולת התרחבות משמעותית (שטחי A ו-B משתרעים על 38 אחוזים ובכלל זה 3% המוגדרים כשמורות טבע).

התמונה אינה רק מספרית. היא מרחבית במהותה. מחקרים של OCHA ושל הבנק העולמי במשך העשור האחרון מראים כי מעל 94% מהשטחים הפלסטיניים בשטח C אינם מאושרים לבנייה, וכי למעלה מ-95% מבקשות הבנייה הפלסטיניות נדחות. לעומת זאת, ההתיישבות הישראלית מתפתחת על בסיס תכנון מרחבי יציב ורחב היקף, הכולל שטחי שיפוט גדולים, רשת כבישים מחברת, הגישה לתשתיות לאומיות ישראליות ותכנון יישובי עתידי.

כבר בשנות ה-70 המאוחרות, כאשר ראשית תהליכי העיור הפלסטיניים פגשו את התרחבות ההתנחלות היהודית, נוצר דפוס גיאוגרפי ברור: ריכוזי אוכלוסייה פלסטיניים בשטחי ההרים ("גב ההר") ועומס עירוני גובר בערים המרכזיות, מול פריסה ישראלית לאורך צירי תנועה ואזורי שליטה טופוגרפיים. מאז ועד 2025, דפוס זה לא רק נשמר אלא העמיק. אם בשנות ה-90 ההתיישבות הישראלית הייתה במקורה אידיאולוגית-משיחית, הרי שבעשור האחרון היא הפכה גם למרחב כלכלי חברתי של מעמד ביניים ומעמד חרדי צעיר, הנתמך בהטבות מיסוי ודיר מפליגות. לעומתה, החברה הפלסטינית ביהודה ושומרון הפכה תלויה כמעט לחלוטין בשוק העבודה הישראלי, בתמיכות בינלאומיות ובמערכת רווחה שאינה מצליחה לספק את צרכיה.

אחד המרכיבים החזקים ביותר בהבנת המרחב הישראלי פלסטיני הוא המימד הדמוגרפי. שיעור החרדים בתוך כלל הישראלים בשטח C **38.04%** בשנת 2025 — מצביע על שינוי עומק בתוך ההתיישבות היהודית עצמה. עיר חרדית כמו מודיעין עילית, המונה **90,927** תושבים, או ביתר עילית, המונה — **72,157** שתייהן יחד מהוות **31.4%** מכלל האוכלוסייה היהודית בשטח C — נמצאות בלב הפרויקט ההתנחלותי יותר מאי פעם. שיעור הילדים החרדי (מעל 60%) מייצר פרופיל דמוגרפי עתיר לידות, שמניע את הגידול הטבעי כולו כמעט.

הכלכלה מצדה מציגה תמונה מורכבת עוד יותר. לפי נתוני הלמ"ס, רוב ההתנחלויות נשענות על תקציבי מדינה משמעותיים ומתקשות לייצר הכנסה עצמית גבוהה. לעומת זאת, הכלכלה הפלסטינית פועלת בתנאים קשים בהרבה: מגבלות תנועה, מחסור בתשתיות, חסימת גישה לשטחי ייצור ותעשייה, ותלות הולכת וגדלה בשוק העבודה הישראלי. לפי הבנק העולמי, זו מערכת שאינה מסוגלת לייצר צמיחה משמעותית ללא שינוי מבני עמוק בתנאי הפיתוח.

אחד המאפיינים המובהקים של המציאות באיו"ש הוא קיום שני משטרים משפטיים נפרדים במקביל, החלים על שתי אוכלוסיות שונות באותו מרחב גאוגרפי. השילוב בין ארבעת הצירים — המרחבי, הדמוגרפי, הכלכלי והמשפטי — מייצר מערכת יציבה כלפי חוץ אך שברירית מבפנים. מה שנראה כסטטוס-קוו יציב הוא למעשה מבנה כוח שבנוי על פערים הולכים וגדלים. מצד אחד — שליטה ישראלית על מרחב, תכנון ותשתיות; מצד שני

— רוב פלסטיני החי בתנאים של עומס מרחבי וכלכלי. מנוע הצמיחה הישראלי — החברה החרדית — ימשיך לגדול. מנוע הצמיחה הפלסטיני — האוכלוסייה הצעירה — ימשיך להידחס.

אזור יהודה ושומרון של 2025–2030, בהיעדר שינוי מדיני או שינוי מדיניות, צפוי להיות זירה שבה פערים אלו יתחדדו עוד יותר: המרחב הישראלי יתפשט ותשתיותיו יעמיקו, המרחב הפלסטיני ימשיך להיות מגובל מכוח מבנה השליטה הקיים, והכלכלה הדו-לאומית תישאר אסימטרית. ללא שינוי במדיניות — בתכנון, בנגישות, בכלכלה ובתשתיות — המערכת תמשיך לנוע במסלול שמזין את הדואליות ואינו מייצר אופק של יציבות ארוכת טווח.

המחקר הנוכחי מבקש לבחון באופן מדעי את יחסי הגומלין הללו לא רק במונחי עימות או ביטחון, אלא במונחים של **מבנה מרחבי ודינמיקה דמוגרפית כלכלית**. המטרה אינה לנקוט עמדה פוליטית, אלא לספק בסיס אמפירי מוצק להבנת תהליכים ולתכנון מדיניות עתידית – בין אם בהקשר של שימור סטטוס קוו ובין אם בהקשר של הסדר עתידי.

מפה 1

מבוא תאורטי גאוגרפי

הבנה עמוקה של המציאות הטריטוריאלית ביהודה ושומרון בשנת 2025 מחייבת אימוץ מסגרת ניתוח רחבה יותר מזו הנהוגה בשיח הפוליטי היומיומי. המרחב שבין הירדן לים אינו פועל על פי דפוסי ריבונות הקלאסיים – גבול ברור, אחידות משפטית, שליטה ריכוזית – אלא על פי מודל מורכב של שליטה מרחבית רב-שכבתית, כפי שהגדירו ג'ון אולדן (2013) ורוברט סאק (1986) בספריהם המכוננים על טריטוריאליזם. לפי תפיסה זו, מרחב אינו רק "שטח" אלא מנגנון: מערכת שמאפשרת לקבוצה אחת להשפיע על התנהגותן של קבוצות אחרות באמצעות תכנון, תנועה, בעלות על קרקע, פיקוח ואכיפה.

המערכת הנבחנת – "אזור יהודה ושומרון" – מתוארת כאן כ**מערכת זו מרחבית מקבילה**, הנשלטת על-ידי שתי אוכלוסיות נבדלות במעמדן החוקי, הכלכלי והמרחבי. היא משמשת דוגמה קלאסית למצב שבו גיאוגרפיה אינה רק פיזית אלא פוליטית וכלכלית.

שלוש גישות תאורטיות מספקות את הבסיס להבנת התופעה:

1. **הגישה המרחבית ביקורתית: (Spatial Criticality)** רואה במרחב הפוליטי חברתי תוצר של כוח ושליטה.

לפי גישה זו, השטח ביהודה ושומרון אינו רק נתון גיאומטרי אלא מנגנון כוח המשמש לקיבוע עליונות של מערכת אחת על אחרת (Harvey, 2019, Lefebvre, 1974). הדו"ח הנוכחי מאמץ גישה זו ככלי להבנת פריסת היישובים הישראליים והיחס ביניהם לבין הגושים הפלסטיניים.

2. **הגישה הדמוגרפית מערכתית:** מתייחסת לאוכלוסייה כמשתנה המושפע ישירות ממדיניות מרחבית, ומכאן שכל שינוי בשטח (כבישים, תכנון, גדרות) משנה את הדמוגרפיה. גישה זו ניכרת במיוחד במאבק בין ריבוי טבעי (פריון) לבין תנועות הגירה, ומסבירה כיצד הרכב אוכלוסייה משתנה כתוצאה ממדיניות כלכלית מרחבית (Brodsky & Arnon, 2017).

3. **הגישה הכלכלית פונקציונלית:** בוחנת את המרחב כיחידת ייצור צריכה והון. לפי גישה זו, יהודה ושומרון מהווה מרחב כלכלי אחד דה-פקטו, אך עם חלוקה חדשה בגישה למשאבים. ההתנחלויות נהנות מהשתלבות מלאה בכלכלה הישראלית, בעוד הכלכלה הפלסטינית מופרדת משפטית ונתונה למגבלות תנועה, יבוא וייצוא (World Bank, 2024).

השילוב בין שלוש הגישות מאפשר הבנה רב-שכבתית של המציאות: שליטה גיאוגרפית יוצרת תשתית לשלטון דמוגרפי וכלכלי, ואי שוויון כלכלי מתורגם לעומק חברתי וגאוגרפי.

עקרונות ניתוח

הניתוח בדו"ח מתבצע ברמה אזורית כוללת: יהודה ושומרון כיחידה טריטוריאלית אחת. באמצעות חישוב של מדדים זהים:

- אוכלוסייה כוללת
- שטח שיפוט
- שטח בנוי
- צפיפות אוכלוסין
- תקציב כולל ונפשי
- תעסוקה ומקורות הכנסה
- ריבוי טבעי והגירה

כאשר מבחינים בין מרכיבי המרחב באיו"ש – מי יכול לבנות, היכן מותר להרחיב תשתיות, מי מחזיק ברציפות תחבורתית, ומי נדרש להיתרים כמעט בלתי ניתנים להשגה – רואים מערכת שליטה סבוכה, שאינה מבוססת רק על נוכחות פיזית אלא בעיקר על שליטה בתכנון. מחקרי OCHA ובית הספר לגאוגרפיה של אוניברסיטת בן-גוריון מראים כבר שנים כי מגבלות התכנון בשטחי C אינן רק עניין של מדיניות זמנית, אלא מרכיב מבני המגדיר את יכולת ההתפתחות הפלסטינית. המדיניות הוחרפה בכהונתה של הממשלה הנוכחית, עת השליטה האזרחית עברה לידי שר האוצר, בצלאל סמוטריץ', בתפקידו כשר במשרד הביטחון הממונה על מנהלת ההתיישבות. יותר מ-94% מהשטחים הפלסטיניים בשטח C אינם בעלי תוכנית מתאר מאושרת, והדבר מונע פיתוח יישובי בסיסי: הרחבת שכונה, תוספת מבנה, או הקמת תשתית ציבורית פשוטה.

מנגד, המרחב הישראלי בגדה המערבית נהנה מתכנון יישובי מלא: שטחי שיפוט נרחבים, דפוסי בנייה מודרניים, חיבור קבוע לתשתיות ישראליות ורציפות תחבורתית המושתתת על רשת כבישים עוקפים ומחלפים. התכנון הישראלי ביהודה ושומרון אינו רק תוצר של צרכים עירוניים, אלא של תפיסה אסטרטגית המכוונת לשמירה על גישה נוחה לגושי היישובים ולשמירה על מרחקם תחבורתי שמחבר ביניהם ללא תלות במרחב הפלסטיני.

במסגרת זו, חשוב להבין את משמעות ההפרדה המרחבית בין אוכלוסיות: הפלסטינים מצויים ברשת יישובים צפופה ומקוטעת, שבה כל כפר ועיר מחוברים בעיקר לעצמם ולסביבתם הקרובה, ללא רציפות בין-עירונית. מחקרים של Applied Research Institute Jerusalem מצביעים על כך כי הפיצול הזה אינו מקרי אלא תוצאה

של מגבלות ריבודיות לאורך עשרות שנים. הצפיפות הפלסטינית, שמגיעה לכ-600 נפש לקמ"ר בממוצע (PCBS 2024) אינה רק תוצר של גידול טבעי; היא תוצר של העדר שטחי פיתוח נגזרים.

אל מול זאת, הישראלים מחזיקים בשטחים רחבים יחסית לצורכיהם הדמוגרפיים. נתוני השיפוט והתכנון מצביעים בבירור על שטחי שליטה עצומים ביחס לשטח בנוי בפועל. כך נוצרת מערכת שבה הפער אינו רק בין מספר האנשים, אלא בין פוטנציאל ההתפתחות. הגישה לשטח — ולא רק הגודל האמיתי של האוכלוסייה — היא זו שקובעת את יחסי הכוח.

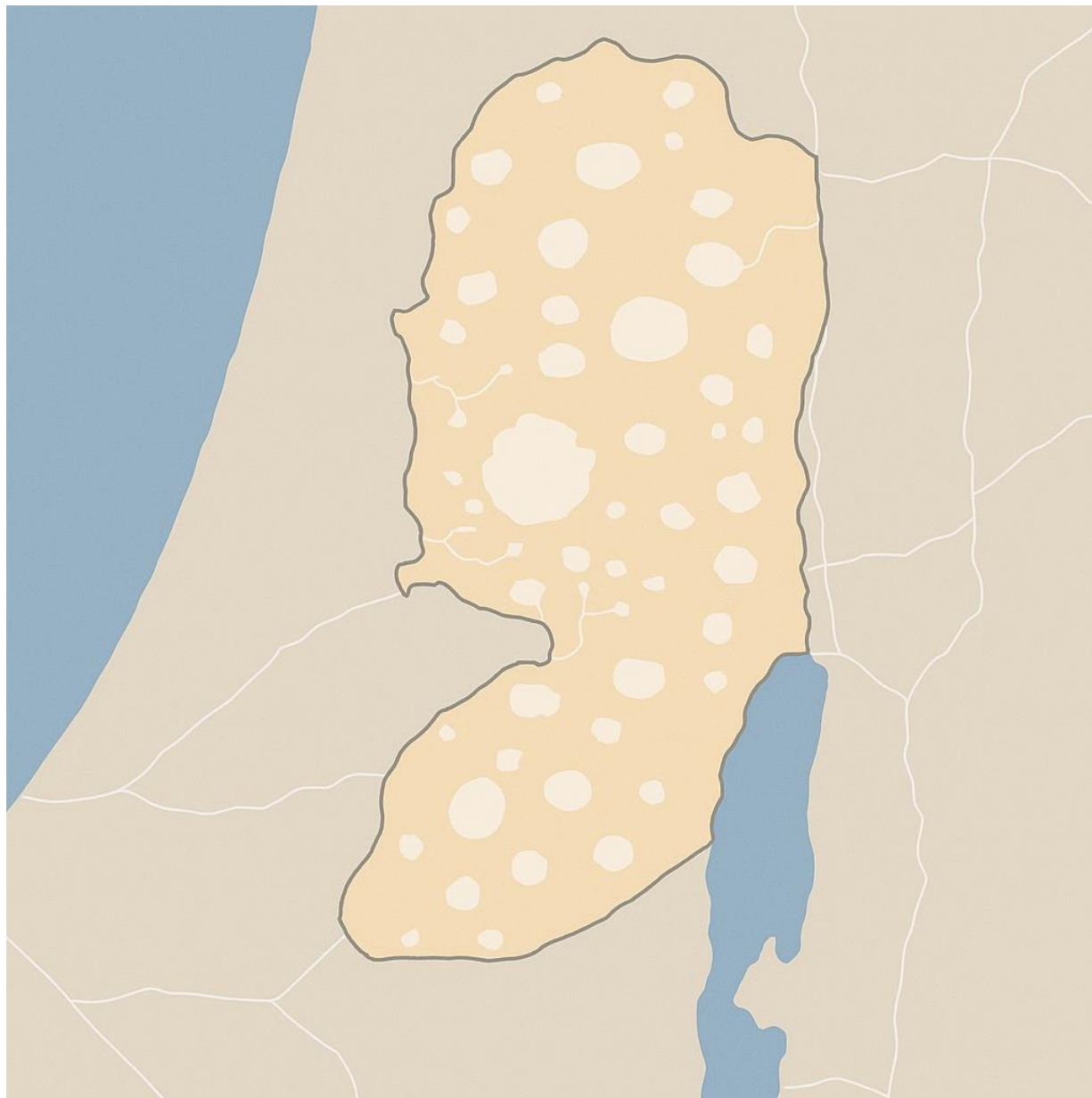
גישה זו מזכירה מחקרים השוואתיים בנוגע לאזורים דוגמת צפון קפריסין, סהרה המערבית או דרום טירול באיטליה לפני האוטונומיה (אריאלי, 2016). בכל אותם מקרים, קבוצה אחת החזיקה ברציפות מרחבית ותשתיתית בעוד שהקבוצה האחרת הייתה מוגבלת במרחב מפוצל. באזורים כאלה, המרחב אינו רק "רקע" אלא חלק אינטגרלי מהמשטר הפוליטי, והיעדר רציפות — או חוסר יכולת לפתח אותה — הופך לכלי כוח.

דפוס זה בא לידי ביטוי בגדה באופן בולט במיוחד. שני מרחבים חיים זה לצד זה, אך אינם חולקים את אותם כללים. המרחב הישראלי הוא מרחב קוהרנטי, מתוכנן, עם פוטנציאל התרחבות גבוה. המרחב הפלסטיני הוא מרחב דחוס, הנתון במגבלות שיטתיות. שני הצדדים חיים באותו מרחב גאוגרפי — אך לא באותו מרחב תכנוני.

על פי המחקר הגאופוליטי המודרני, מערכת כזו מוגדרת כ"מרחב תחת ריבונות מפוצלת" — מודל שבו שליטה טריטוריאלית מגדירה את יחסי הכוחות והופכת למנגנון משטרי. בהקשר של אזור יהודה ושומרון, זהו מבנה שמסביר לא רק את הפערים המרחביים, אלא גם את הדמוגרפיה, הכלכלה ואפילו את הנגישות לשירותים.

הבנת מסגרת הכוח התיאורטית הזאת חיונית לפני שניגשים לנתונים עצמם: מספרים אינם רק ערכים כמותיים; הם ביטוי עומק של מבנה שליטה. ורק כאשר מחברים בין התיאוריה למספרים, בין המרחב למציאות בשטח, ניתן לראות את הדפוס השלם: מרחב המחולק לשתי מערכות של חיים, תכנון ופיתוח — במרחב גאוגרפי אחד.

הציר המרחבי

פריסה, תכנון, שליטה ויכולת פיתוח

המרחב ביהודה ושומרון בשנת 2025 אינו רק שדה גאוגרפי; הוא מערכת הנדסית פוליטית שבה כל קו כביש, כל גבול של שטח שיפוט וכל חלוקה של קרקע מייצרים מציאות של כוח ושליטה. הנתונים הנאספים ומיוצרים ב'תמרור-פוליטוגרפיה' חושפים במדויק כיצד ישראל בנתה במהלך עשרות שנים רשת מרחבית רציפה, חזקה ומחוברת, גם אם מאוד דלילה באוכלוסייה, בעוד שהמרחב הפלסטיני נותר מפוצל, דחוס ונתון למגבלות תכנוניות המונעות התרחבות טבעית. ניתוח של הרשת המרושתת הזאת ממחיש כיצד הטריטוריה עצמה הופכת למנגנון של מבנה פוליטי.

במסגרת הסכמי אוסלו חולקה הגדה המערבית לאזורים מנהליים: אזור A (שליטה פלסטינית ביטחונית ואזרחית מלאה), אזור B (שליטה ביטחונית ואזרחית פלסטינית וסמכות גוברת לביטחון בידי ישראל) ואזור C (שליטה ישראלית ביטחונית מלאה, שליטה אזרחית מלאה ביחס לישראלים ושליטה אזרחית בסמכויות הטריטוריאליות ביחס לפלסטינים). אזורי A ו-B יחד מהווים כ-38% משטח הגדה בעוד שאזור C הוא כ-62% משטח הגדה. המערך ההתיישבותי היהודי (ההתנחלויות והמאחזים) מרוכז כולו באזור C ואילו היישובים הפלסטיניים פרוסים הן באזורי A ו-B (ערים ועיירות מרכזיות) והן בכפרים וקהילות כפריות רבות בתוך אזור C. מצב עניינים זה יצר דפוס מרחבי מקביל אך נפרד: **מערך ההתנחלויות "משתקף" במערך הפלסטיני אך אינו משתלב בו ואף מבתר אותו מבחינה מרחבית** – רשת התנחלויות מפוזרת, כולל התנחלויות קטנות ומאחזים בלתי חוקיים, שנועדו לתקוע טריזים בתוך רצף ההתיישבות הפלסטינית הכפרית. במילים אחרות, ההתיישבות היהודית מקבילה לפריסת היישובים הפלסטינים, אך אינה יוצרת רצף טריטוריאלי משותף, אלא קוטעת ומבודדת אותם במובלעות.

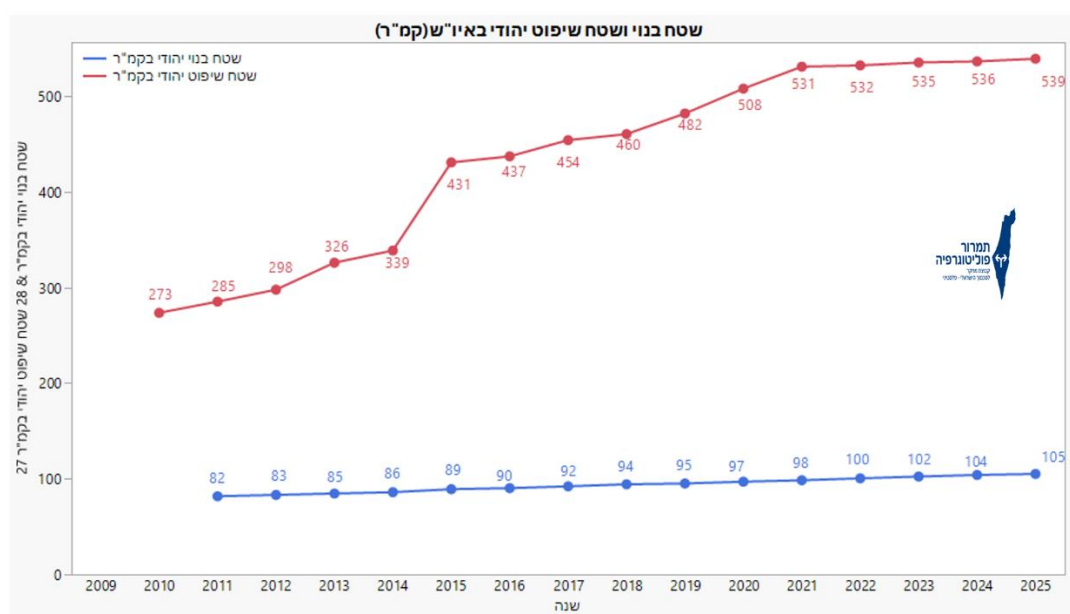
שליטה בקרקע ותכנון: בתחום זה קיימים פערים כמותיים ואיכותיים משמעותיים. שטח הבנוי הישראלי באיו"ש (כלל השטח הבנוי) נאמד בכ-105 אלף דונם – שהם כ-1.8% בלבד משטח איו"ש ואולם, תחומי השיפוט המוניציפליים של ההתנחלויות רחבים בהרבה משטח הבנוי, ומגיעים לכ-539 אלף דונם (כ-9.2% משטח איו"ש) משמעות הדבר היא שלהתנחלויות שמור פוטנציאל התרחבות גדול: כ-450 אלף דונם (עוד 7.4% מהגדה) הם קרקע "פנויה" שכבר נכללת בתחום שיפוט ההתנחלויות ומיועדת בעתיד לבנייה ופיתוח ישראלי. לעומת זאת, השטח הבנוי הפלסטיני (ערים, כפרים ובתי מגורים פלסטיניים) מהווה כ-14.5% משטח הגדה – כ-850 קמ"ר. מתוך זה, 140 קמ"ר בשטח C, המחולקים ל-114 קמ"ר שטח בנוי שגלש משטחי A ו-B, ו-26 קמ"ר, שטח בנוי שכולו ב-C. על פי הערכות המנהל האזרחי, כמעט כל אדמות המדינה באזור C (האדמות שהוגדרו

כאדמות ציבוריות או הופקעו) הוקצו לאורך השנים לשימוש ההתנחלויות, ורק אחוז זעום יועד לשימוש פלסטיני. נתון זה מעיד על מדיניות ארוכת שנים של העדפת פיתוח יהודי באזור C, בעוד הפיתוח הפלסטיני שם מדוכא או מוגבל מאוד.

שטחי השיפוט מאפשרים התרחבות עתידית ללא מגבלה, אך חשוב מכך: הם מייצרים רציפות ישראלית ברמה התכנונית. כך, גם יישובים קטנים יחסית – עם 1,000 או 5,000 תושבים – שולטים בשטחים גדולים המייצרים רצועות רציפה של נוכחות וציר התפתחות עתידי.

לפלסטינים אין יכולת דומה. דו"חות OCHA מצביעים על כך כי הרוב המכריע של השטחים הסמוכים ליישובים פלסטינים – גם כאשר הם אינם מיושבים – מסווגים כשטחי C והם מחוץ ליכולת הפיתוח הפלסטינית. התוצאה: פלסטינים מתחתנים, מקימים משפחות, רוצים לבנות – אך אין היכן לבנות. ישראלים מקימים שכונות, אזורי תעשייה והרחבות – עם תכנון מאושר ושטחי קרקע

תרשים 1

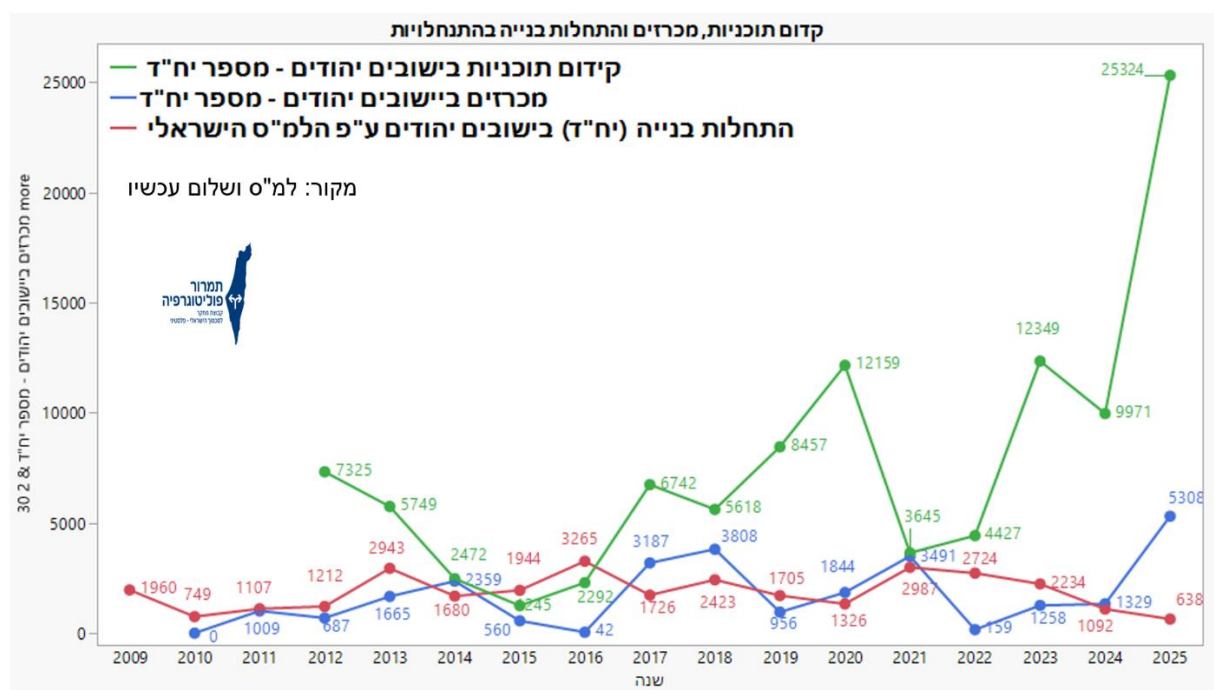
התנחלויות ומאחזים : בעשור האחרון המשיכה להתקיים מגמת ההתרחבות בהתנחלויות – הן בהקמת יחידות דיור חדשות והן בפרישת מאחזים בלתי-מורשים. נכון לספטמבר 2025, ישנן 167 התנחלויות מוכרות (רק 146 השלימו את התהליך הרשמי). לצד זאת, התבססה "תופעת המאחזים" שהוקמו מאז שנות ה-90 ללא אישור ממשלתי פורמלי (וללא מעמד חוקי תחת הדין הישראלי). נכון לספטמבר 2025 נספרו כבר **312 מאחזים** ברחבי הגדה (כולל כ-128 "חוות" מרעה). למרות אי-חוקיותם, בעשור האחרון ממשלות ישראל נטו להכשיר חלק מהמאחזים בדיעבד: עד 2025 הוכשרו 71 מאחזים (חלקם הוסבו להתנחלויות חוקיות או לשכונות של התנחלויות קיימות), וכ-31 מאחזים נוספים נמצאים בהליכי הכשרה ותכנון. תופעה זו גברה במיוחד החל משנת 2012, לאחר שנים של הקפאה יחסית, ומעידה על המשך הפיזור היהודי בשטחי C בנקודות חדשות – לעיתים על חשבון אדמות פרטיות פלסטיניות או אזורים אסטרטגיים לרצף טריטוריאלי פלסטיני.

אוכלוסייה פלסטינית באזור C : יש לציין שגם לאוכלוסייה הפלסטינית נוכחות משמעותית באזור C אם כי במעמד מרחבי ופוליטי מוחלש. למעלה מ-400 אלף פלסטינים מתגוררים כיום באזור C, פזורים ביותר מ-1100 כפרים, חוות וקהילות קטנות ברחבי האזור (כ-80 אלף בתים). הפלסטינים מחזיקים בפועל בקצת פחות מרבע משטחי C לצורכי מחיה – כ-5% מהשטח לשטחי מגורים, מבני ציבור ותשתיות, ועוד כ-20% משטחי C לעיבוד חקלאי ומרעה. הפלסטינים, המחזיקים בבעלותם כמחצית משטחי C, מתקשים לפתחם בשל המדיניות הישראלית, שהוחרפה עם הממשלה הנוכחית. יתר על כן, חלק ניכר מאדמות אזור C (כ-50%) הוכרזו על ידי ישראל כ"אדמות מדינה" או "אדמות סקר" הנתונות לשליטתה, דבר המונע מהפלסטינים לנצל שטחים אלה. הפער בין שליטת המתנחלים בקרקע לבין שליטת הפלסטינים בולט אפוא: מעטפת השליטה המוניציפלית והמשאבית של ההתנחלויות רחבה לאין שיעור מזו של היישובים הפלסטיניים, על אף שהאחרונים מונים רוב דמוגרפי בשטח הגדה.

בנייה ותכנון מרחבי : מערכות התכנון הנפרדות בשטח C ממחישות את האפליה המובנית - בעוד שההתנחלויות נהנות מתוכניות אב והיתרי בנייה בסמכות רשויות התכנון הישראליות (הכפופות למנהלת ההתיישבות), הרי שהיתרי בנייה לפלסטינים בשטח C כמעט ואינם ניתנים. נתוני המנהל האזרחי מצביעים על כך שבשנים 2023-2025 הוציאו הרשויות **3649 צווי הריסה** לבנייה פלסטינית ללא היתר ונהרסו 1681 מבנים. תמונה רחבה יותר בעשור האחרון: בין 2009 ל-2018 ניתנו בסך הכול 98 היתרי בנייה לפלסטינים בכל שטח C מתוך 4,422 בקשות שהוגשו – שיעור אישור של כ-2% בלבד. לעומת זאת, בעשור זה ובפרט בשנים האחרונות, אושרו ועברו תהליכי תכנון בהתנחלויות אלפי יחידות דיור חדשות. למשל, רק בשנים 2019-2020

אשרו תוכניות למגורי כ-265 יחידות דיור לפלסטינים בכל שטח C לעומת **16,098 יחידות דיור** שאושרו וקודמו בהתנחלויות באותו פרק. ב-2023-2025 קודמו על ידי מנהלת ההתיישבות 47,644 יח"ד (25,324 רק ב-2025). כמו כן, ב-2023-2025 הוצאו מכרזים ל-7,825 יח"ד, אך בפועל היו התחלות בנייה רק ל-3,964 יח"ד בתקופה זו. פער דרמטי זה ממחיש את המדיניות המרחבית: מצד אחד עידוד וגידול מתמיד של ההתיישבות היהודית, ומנגד דיכוי הפיתוח הפיזי של החברה הפלסטינית בשטח C. מדיניות זו מביאה לכך שהבניה הפלסטינית נדחקת בכלל ל"אילוץ" של בניה ללא היתר, ולאחר מכן עומדת תחת איום מתמיד של צווי הריסה מטעם המנהל האזרחי/מנהלת ההתיישבות.

תרשים 2

רשת היישובים הישראלית: רציפות, שטחי שליטה ותכנון עתידי

היישובים הישראלים בשטח C פרוסים במבנה גיאוגרפי שמשרת לוגיקה של רציפות מרחבית ישראלית לאורכה ולרוחבה של הגדה, תוך התבססות על כבישים מרכזיים. יחד עם זאת, למרות הפריסה הרחבה הרי שמצפון לשכם

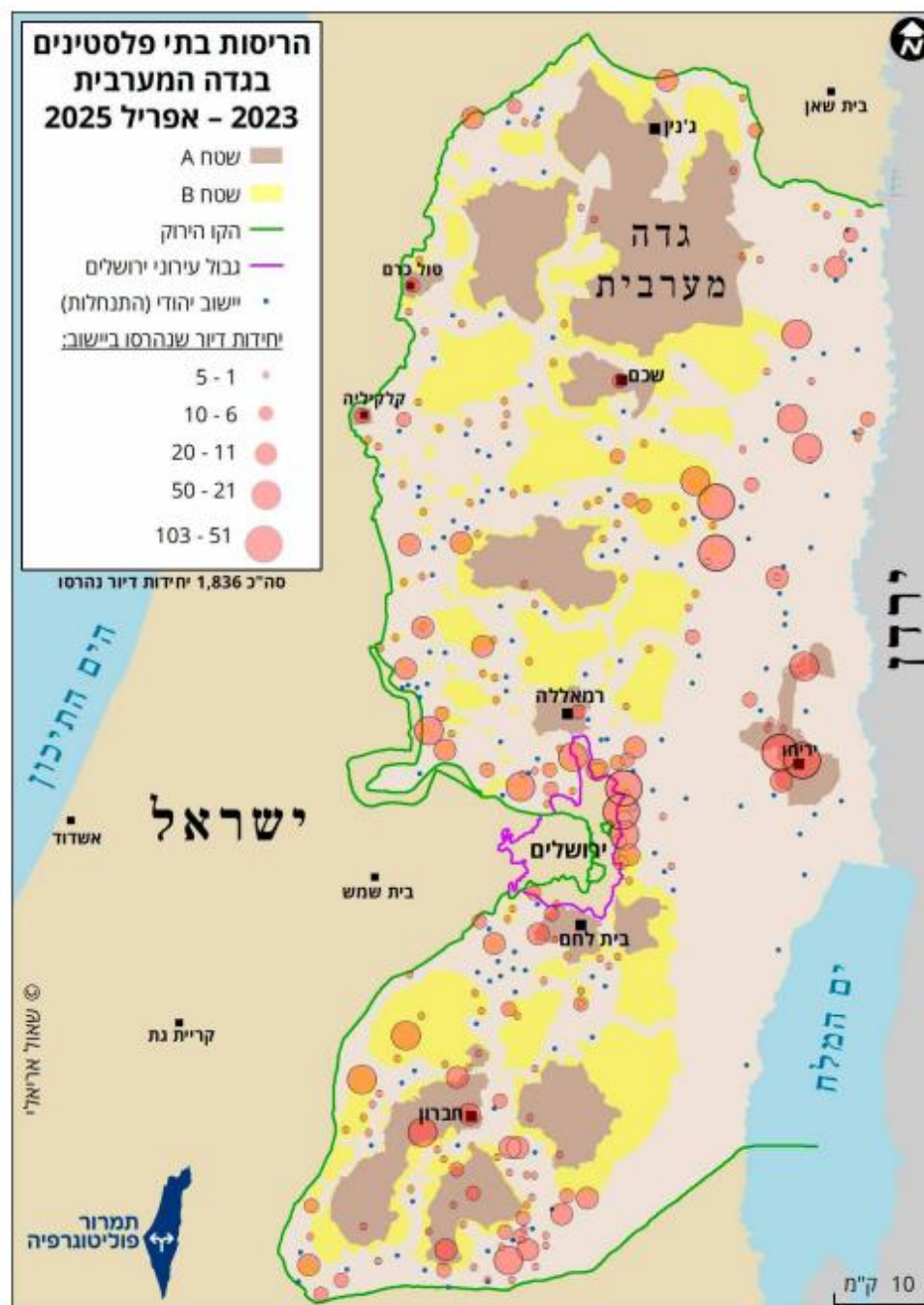
מפה 2

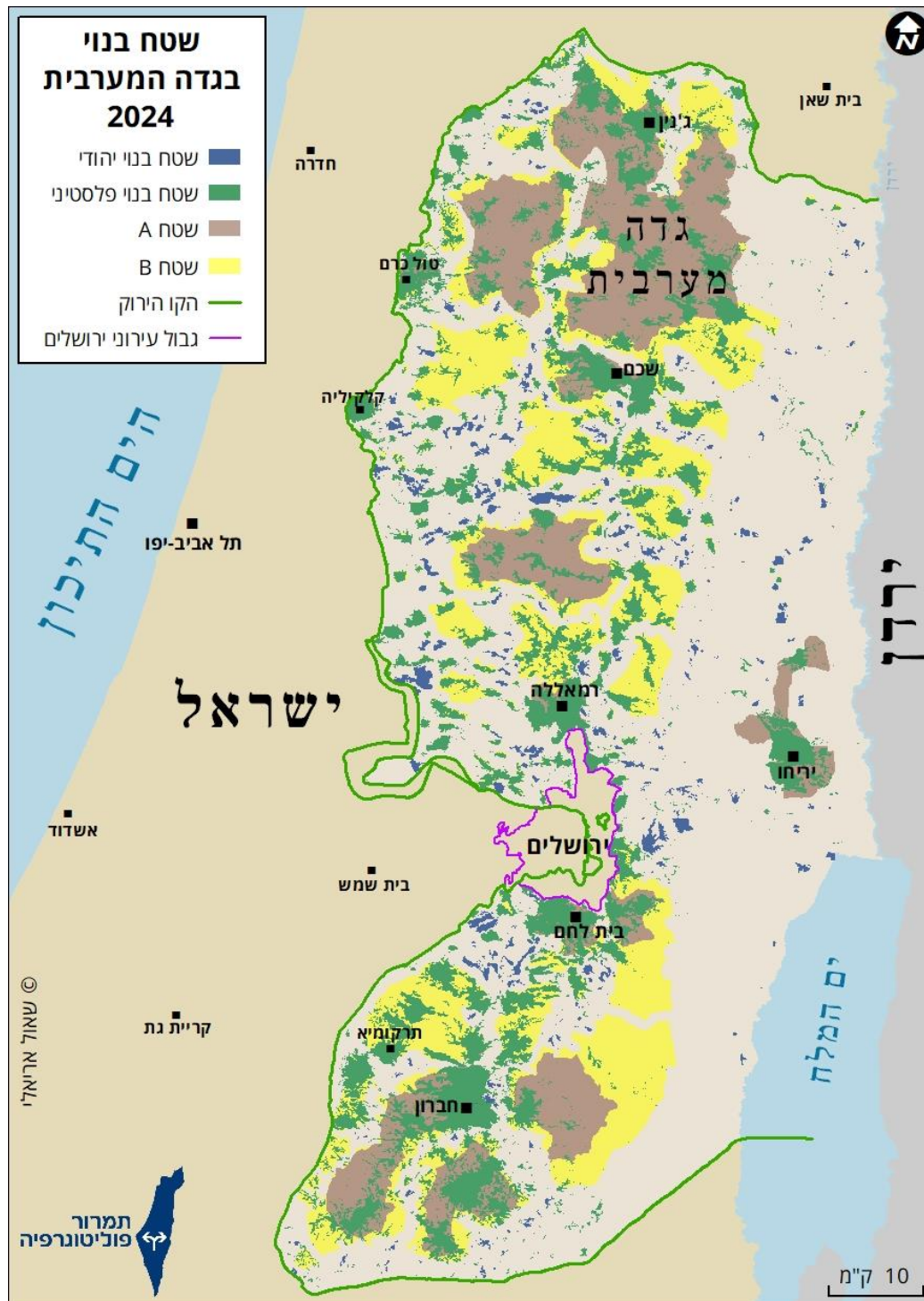
מפה 3

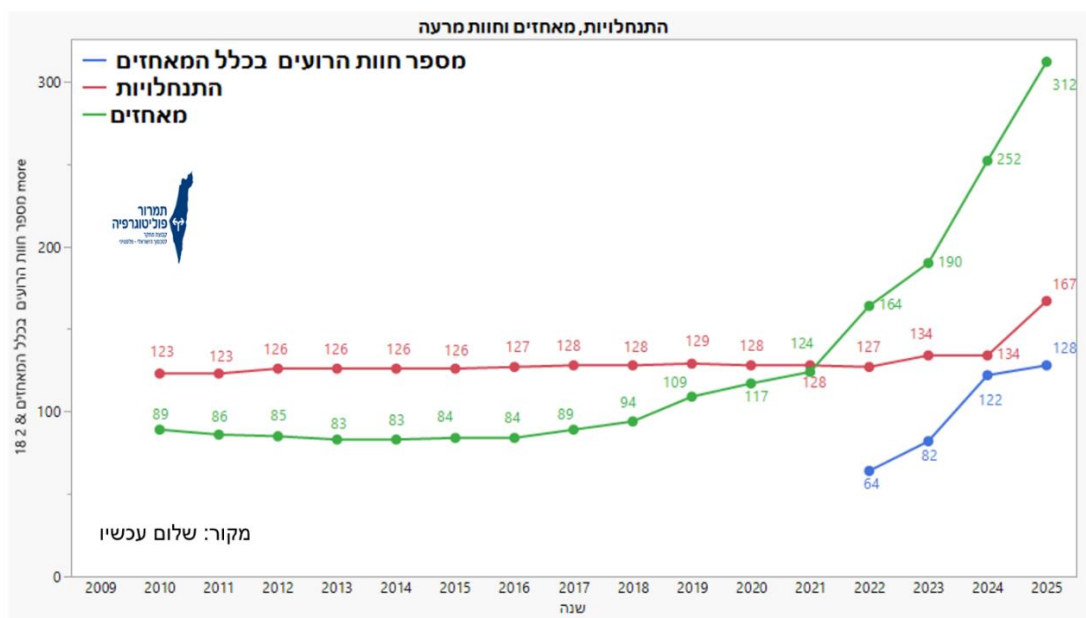
מפה 4

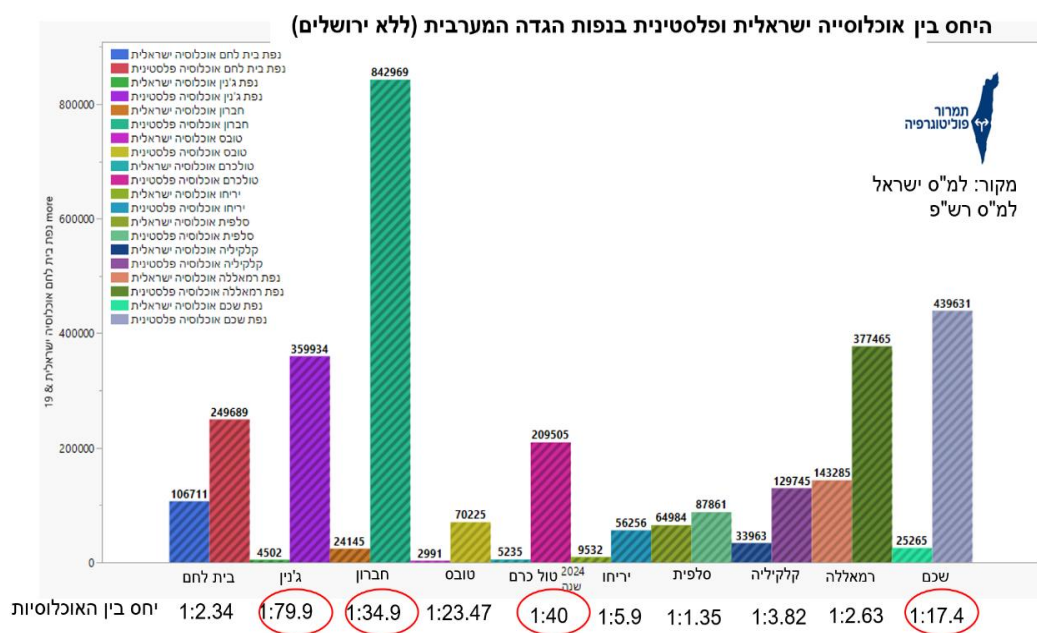
מפה 6

תרשים 3

תרשים 4

ומדרום לגוש עציון, כמו גם בבקעת הירדן, הדמוגרפיה הישראלית דלילה ביותר ובטלה בשישים ביחס לפלסטינית. שטחי השיפוט הישראליים מקיפים אזורים רחבים בהרבה מן השטח שבו האוכלוסייה הזאת מתגוררת בפועל. הפער הזה בין "שטח בנוי" לבין "שטח שיפוט" אינו מקרי: הוא תולדה של תכנון אסטרטגי המאפשר לישראל להחזיק בשליטה על שטחי פיתוח העתידיים, על תוואי הכבישים, ועל רציפות הגישה בין גושי ההתיישבות. מחקרי INSS מציינים את התופעה הזו כ"רציפות תנועתית מרחבית", שבה צירי תחבורה מרכזיים – כביש 60, כביש 5, כביש 437 ועמק שילה – מתפקדים כעמוד השדרה של השליטה הישראלית במרחב. בתכנון זה, הכבישים אינם רק תשתית תחבורתית, אלא כלי אסטרטגי המחבר בין גושים יהודיים, עוקף מרכזי אוכלוסייה פלסטיניים, ומייצר נגישות פנימית שנעדרת לחלוטין מהמרחב הפלסטיני.

דפוס זה בולט במיוחד באזורי ההתיישבות כמו אריאל (כביש 5), מעלה אדומים (כביש 1), גוש עציון (כביש 60) היושבים משני עברי כבישי גישה מרכזיים לישראל, ומחברות ישירות למערכות תשתית ישראליות מלאות. דבר זה אינו מתקיים בשום רמה במרחב הפלסטיני, שבו אין רציפות תחבורתית בין הערים המרכזיות – שכם, רמאללה, חברון, ג'נין ובית לחם – אלא רשת נתיבים מקוטעת במחסומים ובעיקר במעקף ארוך של ירושלים-המוסיפה מורכבות לכל מהלך מרחבי.

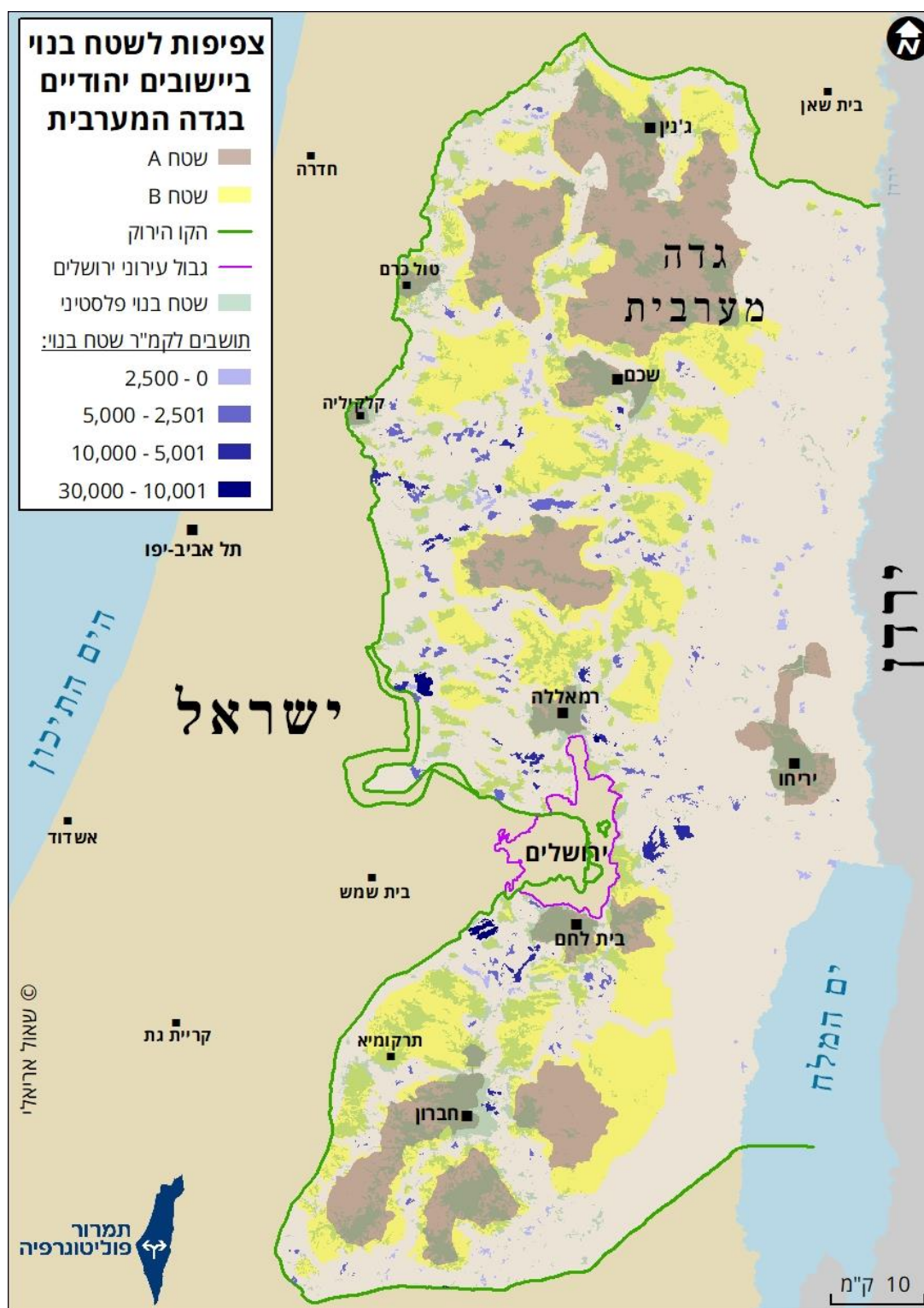
רשת היישובים הפלסטינית: דחיסה, פיצול וחוסר התכנסות

במרחב הפלסטיני התמונה שונה לחלוטין. הצפיפות הממוצעת במרחבים הפלסטיניים בשנת 2024 עומדת על **599 נפש לקמ"ר**, וצפיפות משותפת (פלסטינים וישראלים יחד) מגיעה ל- **689 נפש לקמ"ר**. מדובר בנתונים שמאפיינים אזורים עירוניים תחומים, ולא מרחב מחוזי שבו צפויה להתקיים גמישות טריטוריאלית.

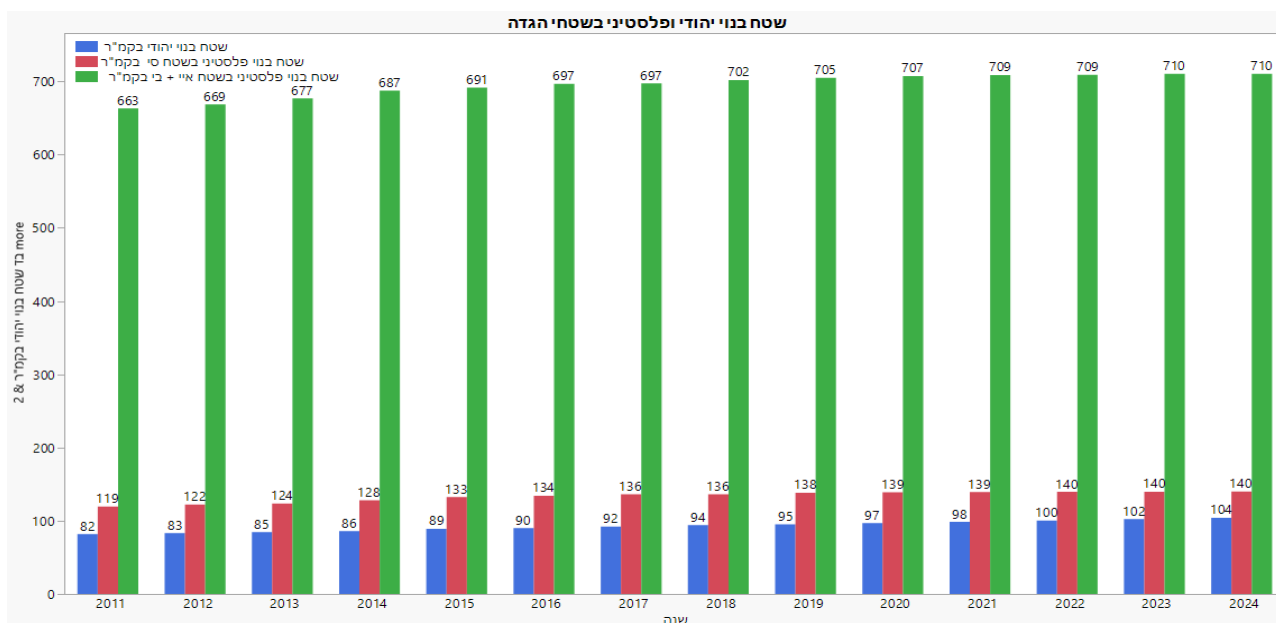
הבעיה אינה רק הצפיפות. זהו **מבנה של פיצול**: כפרים וערים שאינם מחוברים זה לזה ברציפות תחבורתית, מנועי פיתוח שאינם מתקיימים, והעדר שטחי תעשייה חדשים במרחבי הפיתוח היחידים – שטחי C. ההצטופפות הזו יוצרת תופעה שמחקרי UN-Habitat מגדירים כ"עירוניות דוחקת": גידול אוכלוסין הנכלא בתוך המרחב הבנוי ללא יכולת התרחבות.

דוגמה מובהקת לכך היא העיר חברון. למרות שהיא מרכז מטרופוליני של מאות אלפי תושבים, המרחב העירוני שלה אינו יכול להתפתח לשטחי C הסמוכים. במקום זאת, העיר מגדילה את עצמה פנימה, לרוב בצורה של הרחבת מבנים או מעבר לשימוש אינטנסיבי של שטחים בנויים קיימים – תהליך שמוביל לירידה באיכות חיים ולעומס על שירותי העיר.

מפה 7

תרשים 5

מודל מפוצל של תנועה ותכנון

אחד המנגנונים המשפיעים ביותר על הפער המרחבי בין ישראלים לפלסטינים הוא מבנה התנועה. ישראלים נהנים מרשת כבישים שמחברת בין כל ההתנחלויות, בין הגדה לבין ישראל, ובין מרכזי שירות ישראלים לכל יישוב. הפלסטינים, לעומת זאת, נדרשים לעבור במערכת מרובת מחסומים, כבישים צדדיים וכניסות עוקפות, שאינן מאפשרות תנועה חופשית.

המשמעות של מבנה תנועה כזה היא כפולה:

1. הוא מייצר זמני נסיעה ארוכים ומוסיפים עלויות כלכליות למרחב הפלסטיני.

2. הוא מייצר תחושת רציפות ישראלית וחוסר רציפות פלסטינית.

לא מדובר רק בנוחות. זהו מרכיב שליטה.

מפה 8

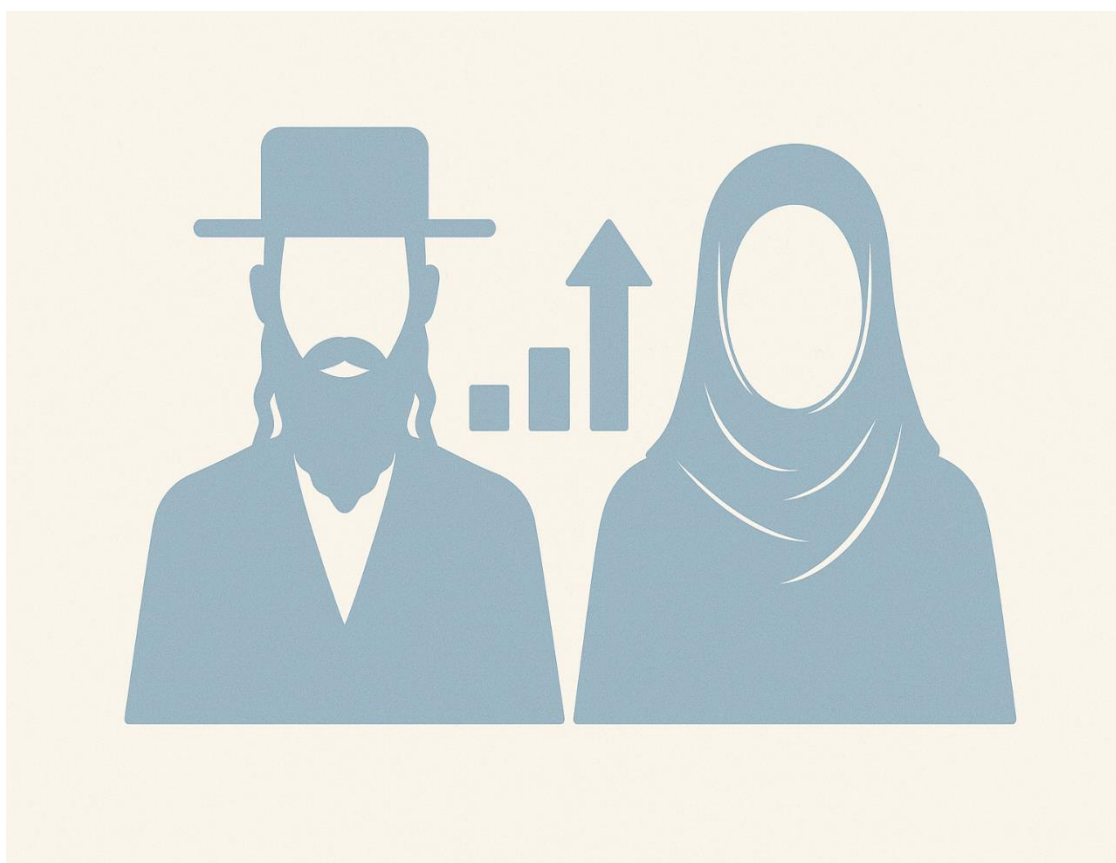

מסקנה מרחבית

לסיכום סעיף זה, בעשור האחרון התעצבה המפה הגאוגרפית של הגדה כמטריצה מורכבת: **רצף של מובלעות פלסטיניות, בעיקר בערי A ו- B מול מרחב רציף כמעט-בלעדי של ישראל בשטח C** עם נוכחות ישראלים מבזרת גם בעומק השטח. מציאות זו מעצימה את הקיטוע של הקהילות הפלסטיניות (המנותקות זו מזו לעיתים קרובות על ידי אזורים בשליטת ישראל או על ידי בבישים "עוקפים" להתנחלויות), ומקשה על תכנון מרחבי פלסטיני בר-קיימא. היא גם מניחה תשתית פיזית למימוש ריבונות ישראלית עתידית בחלקים נרחבים מהגדה – מגמה שבאה לידי ביטוי ביוזמות סיפוח שצברו תנופה במהלך העשור. בהמשך נבחן כיצד מתבטאים הבדלים מרחביים אלו גם בהרכב האוכלוסייה, במשטר החוק ובמדדים כלכליים.

הניתוח המרחבי לשנת 2025 מבהיר כי שתי האוכלוסיות אינן חיות באותו מרחב, לא מבחינת פיתוח ולא מבחינת תכנון. הישראלים פועלים בתוך מסגרת מרחבית יציבה, גמישה ורציפה; הפלסטינים – בתוך מרחב חסום, דחוס ומפוצל. הפער הזה אינו טכני, אלא מבני. הוא מעצב את כל יתר המערכת: את הדמוגרפיה, את הכלכלה, את הפוליטיקה ואת אפשרויות העתיד.

הציר הדמוגרפי

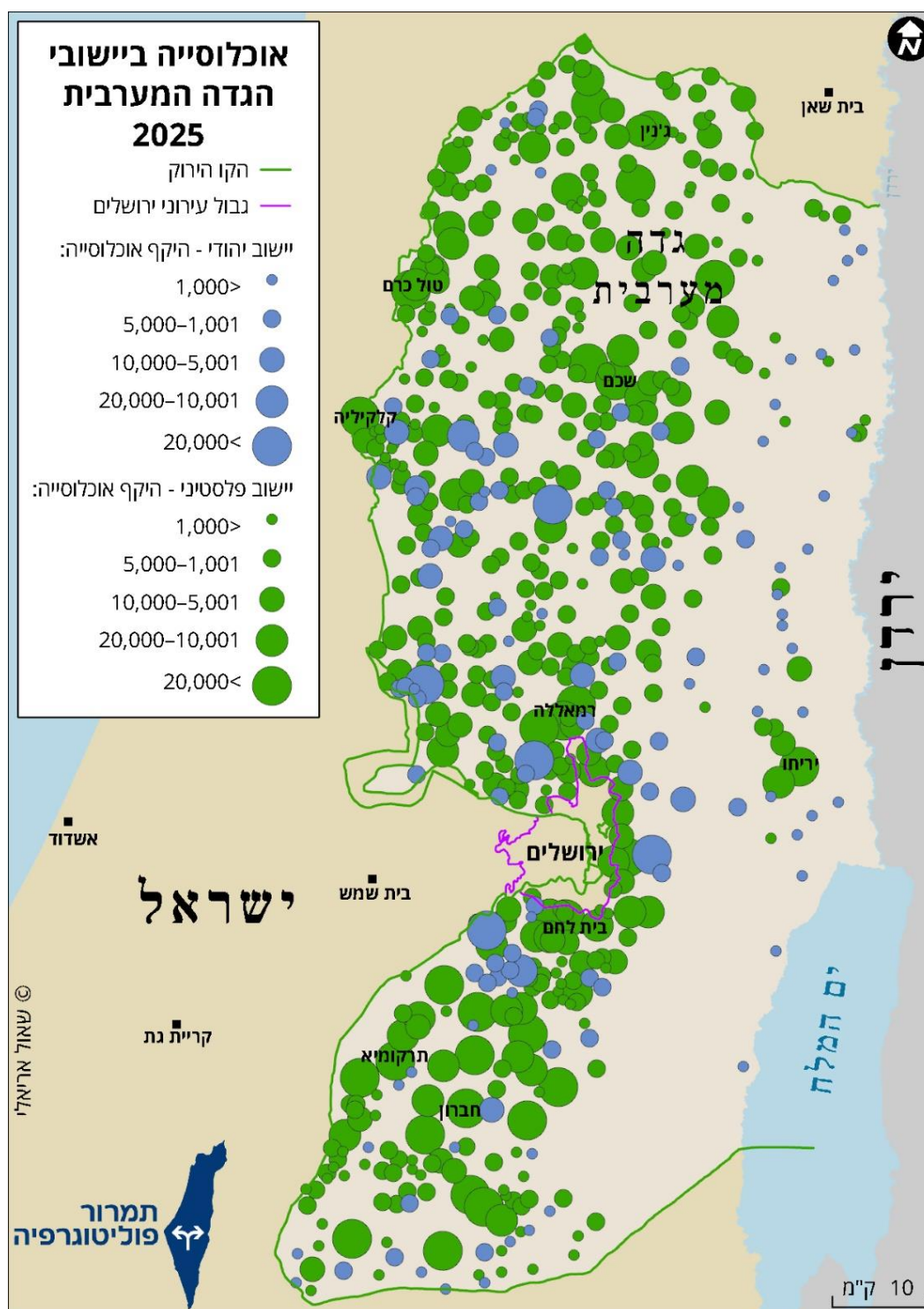
אף מערכת גאופוליטית אינה יכולה להיות מובנת ללא בחינת הציר הדמוגרפי, ובמקרה של אזור יהודה ושומרון הציר הזה הוא אחד הגורמים המשפיעים ביותר על המרחב כולו. הדמוגרפיה אינה רק עניין של מספרים; היא מסגרת של לחצים, מניעים, עומסים ופוטנציאל פוליטי. כשהיא מצטלבת עם שליטה מרחבית ועם פערים כלכליים משמעותיים, היא הופכת למרכיב מרכזי בהבנת המערכת.

אזור יהודה ושומרון של 2025 מציג דמוגרפיה ייחודית: מנועי הגידול של שתי האוכלוסיות חזקים, אך פועלים בכיוונים שונים ובתנאים מרחביים וכלכליים שאינם דומים. האוכלוסייה הישראלית בגדה נהנית מתכנון ופיתוח, בעוד האוכלוסייה הפלסטינית גדלה במרחב צפוף וחסום. תהליכים אלו יוצרים מבנה של שתי דמוגרפיות צעירות, גדולות, אך בעלות פוטנציאל שונה לחלוטין.

האוכלוסייה הישראלית: גודל, צמיחה, הרכב אוכלוסייה, שינוי פרופיל ההתיישבות והתעצמות החברה החרדית

האוכלוסייה הכוללת באיו"ש מונה למעלה מ-3.4 מיליון נפש בסוף שנת 2023, כאשר כ-86% מהם פלסטינים והשאר – כ-14% – אזרחים ישראלים (מתנחלים). במונחים מוחלטים, האוכלוסייה הפלסטינית בגדה (ללא מזרח ירושלים) גדלה בעשור האחרון מכ-2.8 מיליון לכ-3.0–2.9 מיליון נפש, ואילו מספר הישראלים תושבי הגדה גדל מ-385 אלף בתחילת 2015 ל-518 אלף בספטמבר 2025. קצב גידול האוכלוסייה היהודית בשטח זה גבוה משמעותית מהממוצע בישראל הריבונית: במהלך העשור האחרונים הוא נע סביב 3%-4% לשנה (לעומת ~2% בכלל ישראל ו~2.5% באוכלוסייה הפלסטינית בגדה). עם זאת, מגמה בולטת היא שהגידול הדמוגרפי בהתנחלויות החל להאט מעט לעומת העשורים הקודמים, והוא מתבסס בעיקר על **ריבוי טבעי (לידות פחות פטירות)** ולא על הגירה המונית של מתיישבים חדשים. רוב המצטרפים למגזר המתנחלים כיום הם תינוקות הנולדים במשפחות שכבר גרות שם, וחלקם הגדול בערים החרדיות, בעוד שמאז אמצע שנות ה-2010 תרומת ההגירה הפנימית (מעבר של משפחות מהקו הירוק להתנחלויות) קטנה יותר. אכן, כ-2015–2025 החלה ירידה בקצב הגידול השנתי של אוכלוסיית המתנחלים בהתמדה פלוס ארבעת אלפים ב-2010 למינוס אלפיים ב-2025. נתונים מראים שרוב הגידול נובע מלידות, ואילו ביישובים אחדים אף נרשמה הגירה שלילית (יותר עוזבים מנכנסים). בתחילה בשל היצע דיור מוגבל ומגבלות בנייה פוליטיות ובשנים האחרונות בשל המלחמה בעזה. כך למשל, העיר מעלה אדומים (אחת ההתנחלויות הגדולות) לא צמחה בשנים האחרונות ביותר מ-0.5% לשנה, עקב מיעוט יחידות דיור פנויות. ובשנתיים האחרונות היא סובלת מגידול שנתי שלילי. תמונה זו סותרת

מפה 9

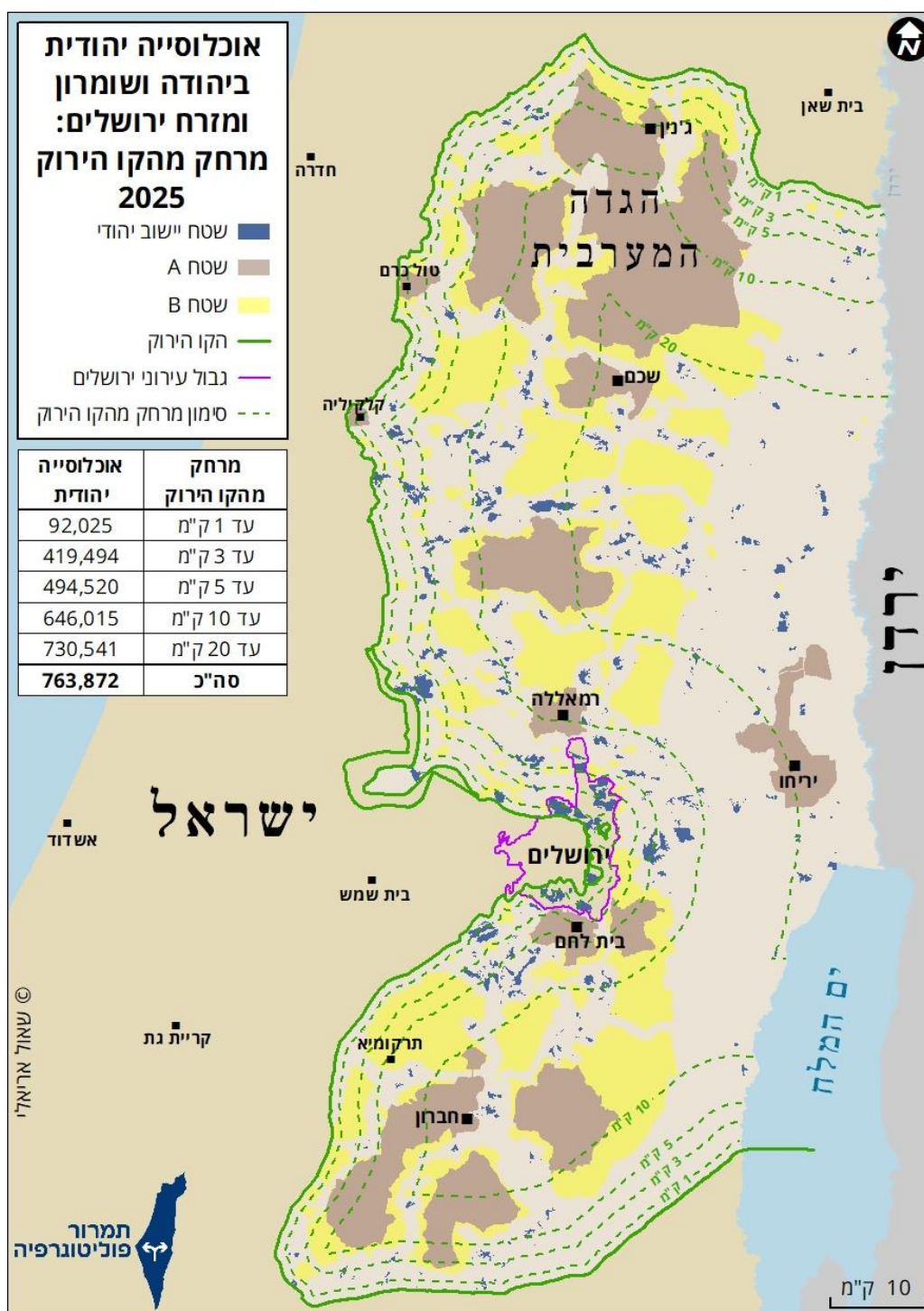
לעיתים את הרושם הפופולרי של "פריחת התנחלויות חסרת מעצורים" – בפועל יש שונות פנימית: לצד גידול מהיר בהתנחלויות חרדיות ובמאחזים חדשים, ישנן התנחלויות וותיקות עם קיפאון יחסי.

חלוקה מרחבית ודמוגרפית : הרכב האוכלוסייה היהודית בגדה מתאפיין בריכוז גבוה במספר קטן של ריכוזים עירוניים גדולים, לעומת פיזור מפוזר של היתר. כ-43% מהמתנחלים מתגוררים בארבע ה"ערים" הגדולות בגדה – ביתר עילית, מודיעין עילית, מעלה אדומים ואריאל – שלוש הראשונות בגושי ההתיישבות המרכזיים ובקרבת הקו הירוק. שתי הראשונות (ביתר ומודיעין עילית) הן ערים חרדיות, ומתגוררים בהן יחד למעלה מ-163 אלף נפש. אכן כ-38 אחוזים **מכלל המתנחלים הם חרדים** – כ-196 אלף נפש, מרביתם מרוכזים בשתי הערים הללו. 38% נוספים מהמתנחלים הם דתיים-לאומיים ורק 24% חילוניים (לפני כעשור שיעורם עמד על 35%).

עשרות יתר המתנחלים מתחלקים בין מועצות מקומיות בינוניות (כ-22% מהמתנחלים) לבין המועצות האזוריות (כ-35% מהאוכלוסייה היהודית), הכוללות יישובים קטנים וכפריים ברחבי שטח C. חלק ניכר (כ-77%) מהמתנחלים חיים במה שמכונה "גושי ההתיישבות" – אשכולות התנחלויות גדולים יחסית סמוכי-קו-ירוק, אשר מרבית הזרמים הפוליטיים בישראל רואים בהם אזורים שייוותו בריבונות ישראל בכל הסדר קבע. לעומת זאת, כ-23% מהמתנחלים גרים ב"יישובי עומק השטח" – התנחלויות מרוחקות ומבודדות יותר בלב הגדה – אשר לפי רוב התרחישים המדיניים עתידות להתפנות או להתכנס תחת ריבונות פלסטינית בהסדר עתידי. פיזור זה מעיד כי מבחינה דמוגרפית-גאוגרפית, **רוב המתנחלים מרוכזים בשטח קטן יחסית (כ-5% מהגדה) לאורך גבול 1967**, בעוד מיעוטם מפוזר בעשרות מובלעות קטנות בעומק שטח C. נתון זה חשוב בדיון התכנוני: הוא מראה שבמונחי מספרים, פינוי או שימור, ההתנחלויות המבודדות נוגע אמנם לרובות אנשים, אך רוב הציבור בהתנחלויות חי באזורים שניתן לספח לישראל בקווי '67 עם תיקוני גבול מזעריים.

מן הצד השני, **האוכלוסייה הפלסטינית** באיו"ש גדלה בעשור הנדון בשיעור מתון יחסית. שיעור הפריון הכללי בקרב הפלסטינים בגדה נמצא במגמת ירידה לאורך השנים: הוא נאמד כיום בסביבות 3–4 ילדים לאישה, לעומת מעל 5 בשנות ה-90. למעשה, ישנם נתונים שבשנים האחרונות שיעור הפריון בגדה (כ-3.8 בשנת 2019) קרוב מאוד לזה שבישראל ואף נמוך משיעור הפריון של ערביי ישראל. הדבר מתבטא בירידה קלה בקצב הריבוי הטבעי הפלסטיני. מגמה נוספת היא הזדקנות מסוימת של האוכלוסייה הפלסטינית – אף שזו עדיין צעירה בהשוואה לישראל: נכון ל-2023, כ-40% מהפלסטינים בגדה הם מתחת לגיל 15, בעוד שבישראל כ-28% מתחת לגיל 15. לעומת זאת, באוכלוסיית המתנחלים היהודים – בשל הרכב חרדי וקהילות צעירות –

מפה 10

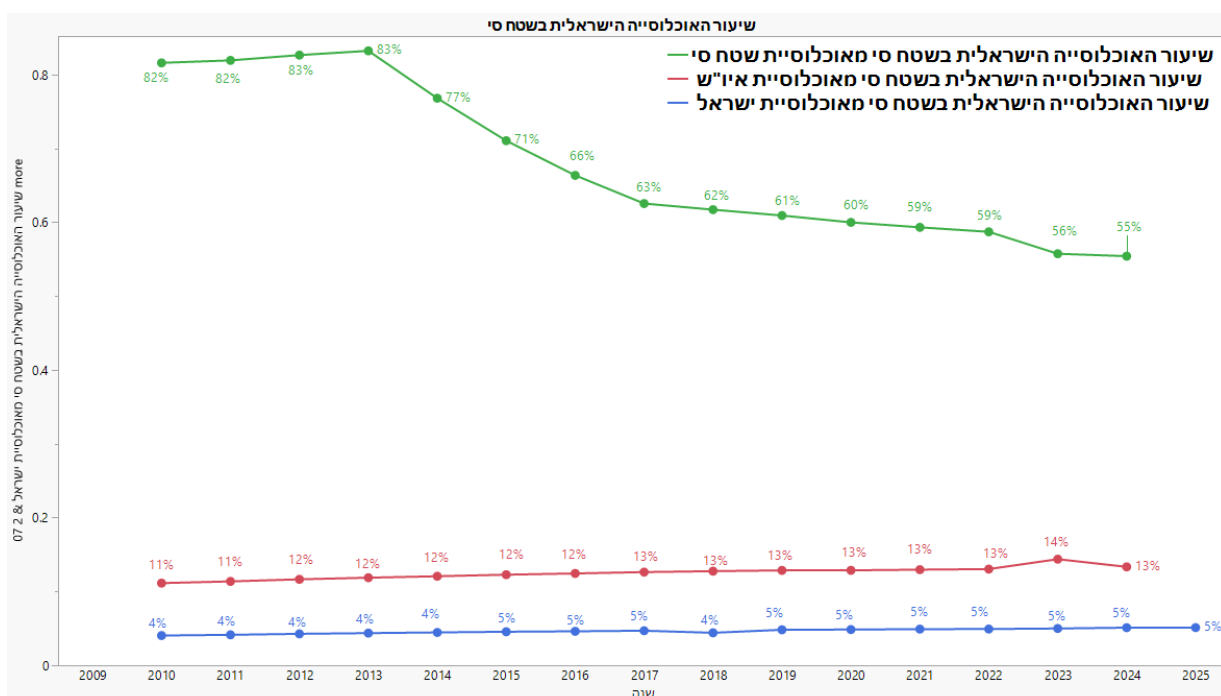
האוכלוסייה צעירה במיוחד: רק כ-50% מעל גיל 19, לעומת 73% בכלל ישראל. נתון זה משקף שיעור גבוה מאוד של ילדים ונוער בהתנחלויות.

בהרכב האוכלוסייה הפלסטינית יש לציין גם את סוגיית הפליטים: כ-27% מתושבי הגדה רשומים כפליטים פלסטינים (רבים מהם מרוכזים ב-19 מחנות פליטים היסטוריים ברחבי הגדה). מצבם הדמוגרפי-חברתי של הפליטים בדו"כ קשה יותר מבחינת צפיפות, עוני ואבטלה, אך בעשור האחרון לא חל שינוי מהותי בחלוקה זו.

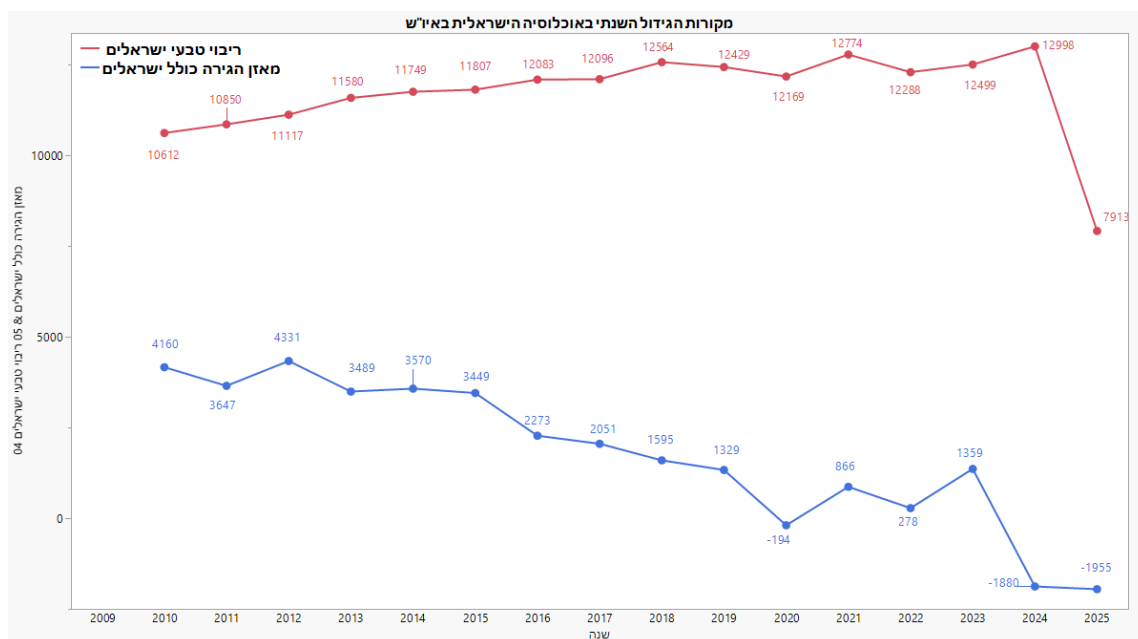
מאזן הגירה ותנועה : בעוד שהגירה ישראלית מאורגנת לשטחי הגדה הייתה בעבר גורם מרכזי בגידול המתנחלים (בעשורים הראשונים שלאחר 1967), הרי שבשנים 2015–2025 חלקה של הגירה זו קטן. למעשה, ישנה הגירה שלילית. לדוגמא, ברבעון השלישי של 2025 סבלו 47 התנחלויות מגידול שנתי שלילי (פחות תושבים מרבעון קודם), ועוד 13 התנחלויות ללא כל גידול (0). 60 התנחלויות סבלו ממאזן הגירה כולל שלילי ועוד 17 התנחלויות ממאזן הגירה כולל אפס. בתשעת החודשים הראשונים של 2025, 32 התנחלויות סבלו מגידול שלילי, ו-64 התנחלויות ממאזן הגירה כולל שלילי. עם זאת, יש גם יישובים (ובפרט המאחזים החדשים) שגדלו הודות להגעת אוכלוסייה אידאולוגית צעירה. במקביל, ההגירה הפלסטינית הפנימית בתוך הגדה מתבטאת בעיקר במעבר כפריים לערים המרכזיות (אזורי A בחיפוש תעסוקה ושירותים, וכן יציאה של צעירים ללימודים או עבודה בחו"ל). **הגירה חיצונית משמעותית** של פלסטינים (כלומר עזיבת הגדה לחו"ל לצמיתות) נרשמה אך במידה מועטה בעשור האחרון – הרוב המכריע נשאר, למרות הקשיים הכלכליים תחת הכיבוש. עד 2019 היקף ההגירה עמד על כעשרת אלפים בשנה ומאז צנח לארבעת אלפים בשנה. נתון מעניין בהקשר התנועה האנושית הוא היקף עבודת פלסטינים בשוק הישראלי: בשנת 2022, כ-22.5% מהמועסקים הפלסטינים מהגדה עבדו בתחומי ישראל או בהתנחלויות. מבין אלה, רובם המכריע הועסק בישראל גופה, ורק מיעוטם (אך משמעותי) עובדים באזורי תעשייה והתנחלויות באיו"ש. להערכת הלמ"ס הפלסטיני ולפי נתוני מתפ"ש, בשנת 2023 הועסקו כ-25 אלף פלסטינים בעבודות בתוך ההתנחלויות (בחקלאות, בניין, תעשייה ושירותים), בנוסף לכ-120–140 אלף שעבדו בתוך ישראל עצמה. עובדה זו מדגישה את התלות ההדדית: המערך הפלסטיני בגדה תלוי במידה רבה באפשרויות התעסוקה שמספק המערך הישראלי (בין בתחומי הקו הירוק ובין בהתנחלויות), ואילו המערך הישראלי נהנה מכוח עבודה זול וזמין מהחברה הפלסטינית. זיקה זו, שתידון גם בפרק הכלכלי, מוסיפה מורכבות למארג הדמוגרפי: אף על פי ששתי האוכלוסיות נפרדות במעמדן הפוליטי, קיים ביניהן מגע יומיומי דרך שוק העבודה ותנועת האנשים.

נתוני הלמ"ס מצביעים על **518,911** ישראלים החיים בשטח C מתוכם **38.04%** הם חרדים – שיעור גבוה במיוחד שאינו מאפיין אף אזור אחר בישראל (פי 3.5 משיעורם בישראל). מדובר בגידול עקבי בעשור האחרון, שבו ההתיישבות האידאולוגית לאומית כבר אינה הכוח המרכזי; במקום זאת, מנוע הצמיחה הדמוגרפי הוא החברה החרדית, ובמיוחד שתי ערים גדולות: מודיעין עילית (90,927 תושבים) וביתר עילית (72,157 תושבים), ואליהן הצטרפה בעשור האחרון המועצה המקומית גבעת זאב (24,725 תושבים).

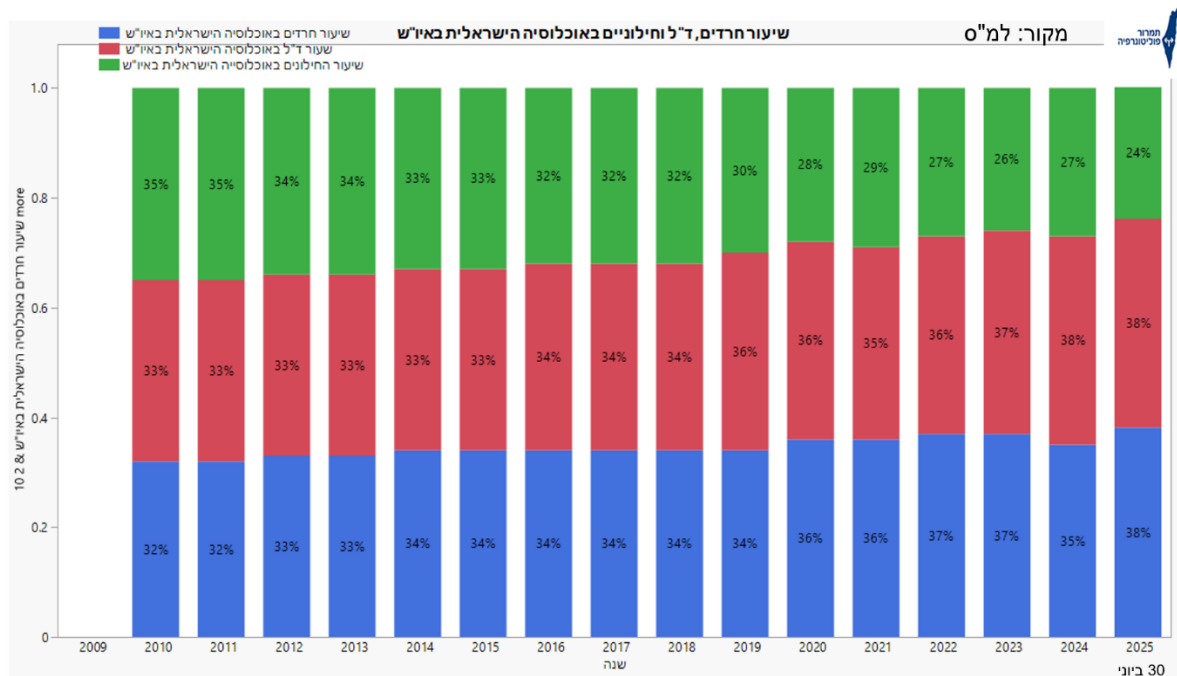
תרשים 6

תרשים 7

תרשים 8

שתי הערים מהוות **31.4%** מכלל האוכלוסייה היהודית בשטח C והן מייצרות את האפקט הדמוגרפי הגדול ביותר. שיעור הילדים בשתי הערים הוא מעל 60% – נתון יוצא דופן ברמה ארצית ומאפיין חברה בעלת שיעור ילודה מהגבוהים בעולם המערבי.

המשמעות של כך איננה דמוגרפית בלבד. לפי מחקרי Cahaner על החברה החרדית, אוכלוסייה בעלת מבנה כל כך צעיר מייצרת עומס מתמשך על מערכת החינוך, על מערכות הרווחה ועל התשתיות העירוניות. בערים כמו מודיעין עילית, שבהן כמעט ולא קיימות תעשייה ותעסוקה מקומית פרטית, וביתר עילית, שבה הכנסות עצמיות מוגבלות מאוד, גידול כזה יוצר תלות גוברת בתקציבי מדינה.

ההתיישבות היהודית בגדה משתנה, אפוא, לא רק בגודלה אלא באופייה: מהתיישבות שהתבססה בעבר על אידאולוגיה לאומית ותפיסה של "כיבוש מרחב", היא הופכת בהדרגה למרחב מגורים עבור קבוצה חברתית שלה דינמיקות אחרות לגמרי. זהו שינוי שעשוי להשפיע בעומק על מבנה ההתיישבות ועל אופייה בעשורים הקרובים.

האוכלוסייה הפלסטינית: גידול טבעי גבוה במרחב חסום

האוכלוסייה הפלסטינית באיו"ש עומדת על **2,933,000** תושבים – (PCBS 2024) מדובר בבחברה צעירה מאוד, בעלת שיעורי ילודה גבוהים. אלא שבניגוד לאוכלוסייה הישראלית, הפלסטינים גדלים במרחב שאינו מאפשר התרחבות פיזית: אין גישה לשטחי C שטחי הפיתוח בשטחי B מוגבלים, ובשטחי A צפיפות האוכלוסין כבר גבוהה.

הספרות המרחבית מתארת מצב כזה כ"עומס דמוגרפי יציב": אוכלוסייה צעירה שנכלאת בתוך מרחב בנוי, ומייצרת עומס על שירותי העיר, על התעסוקה ועל איכות החיים. דו"ח UN-Habitat (2023) מצביע על כך כי בעשור הקרוב צפויה עלייה נוספת בצפיפות הפלסטינית, ללא כל שינוי במרחב הפיזי הזמין להתרחבות.

העדר שטחי פיתוח לתעשייה ומסחר מייצר דפוס שבו עשרות אלפי צעירים פלסטינים נכנסים מדי שנה לשוק עבודה שממילא אינו יכול לספוג אותם. מצב זה מגביר את התלות בתעסוקה בישראל ואת הנטייה להגירה פנימית לערים גדולות, שבהן העומס ממילא כבד.

שתי אוכלוסיות צעירות במרחב אחד – אך בתנאים שונים

במבט ארוך טווח, שתי האוכלוסיות ביהודה ושומרון צפויות לגדול, אך בקצבים שונים ובהשפעות שונות:

- **הישראלים** – גידול טבעי גבוה בעיקר בקרב החרדים, התרחבות תכנונית, נגישות לשירותים ותעסוקה בישראל.

- **הפלסטינים** – גידול טבעי גבוה, אך ללא מרחב לגדול אליו וללא תכנון.

זו מערכת של דמוגרפיה כפולה: שתי אוכלוסיות צעירות, אך רק אחת מהן נהנית ממרחב צמיחה.

דמוגרפיה כשחקן פוליטי מרחבי

הספרות הפוליטית מדגישה כי דמוגרפיה איננה רק "מספרים על דף"; היא מניעה של מדיניות. כאשר קבוצה גדלה במהירות, יש לכך השלכות מרחביות, כלכליות ופוליטיות. במקרה הישראלי, הגידול החרדי משנה את דפוסי ההתיישבות, את צורכי התקצוב, את מבנה העבודה ואת הפוליטיקה המקומית. במקרה הפלסטיני, גידול ללא מרחב מייצר עומס, לחצים חברתיים, ותלות גוברת בכלכלה הישראלית.

שתי המגמות האלו – עלייה דמוגרפית ישראלית ביישובים חרדיים ועלייה דמוגרפית פלסטינית במרחב חסום – מצטלבות ליצירת מבנה של דואליות דמוגרפית שבו שני כוחות גדלים, אך לא מאותו מרחב ולא על אותה מערכת משאבים.

מסקנה דמוגרפית

הציר הדמוגרפי ב-2025 מחייב מסקנה ברורה: הגידול בשתי האוכלוסיות יחריף את הפערים המרחביים והכלכליים. המשקל החרדי בהתיישבות הישראלית יגדל, והעומס הפלסטיני יעמיק. אם המרחב אינו משתנה – הדמוגרפיה תגדיר את העשור הקרוב יותר מכל גורם אחר.

הציר הכלכלי

המערכת המשולבת ותחזית לעשור הקרוב

הכלכלה באזור יהודה ושומרון אינה קיימת בחלל ריק. היא מושפעת מן המרחב, מהדמוגרפיה, מן התכנון, ומהיחסים בין שתי האוכלוסיות. כדי להבין את מבנה הכוח הקיים, יש לבחון את הכלכלה לא רק באמצעות תקציבי הרשויות או הכנסות עצמיות, אלא באמצעות המערכת השלמה: מי נהנה מגישה לשטחי תעסוקה? מי יכול לפתח אזורי תעשייה חדשים? מי נע בחופשיות בשוק העבודה? מי נשען על תקציבים ממשלתיים, ומי תלוי בכלכלה של האחר?

אזור יהודה ושומרון של 2025 מציג כלכלה דואלית עמוקה: כלכלה ישראלית המתבססת על תקציבים ממשלתיים, תעסוקה בישראל ורמת שירותים גבוהה; מול כלכלה פלסטינית הכלואה הן במעטפת המכס של "פרוטוקול פריס" והן במרחב צפוף, ללא אפשרות פיתוח תעשייתי משמעותי, ותלויה בשוק העבודה של ישראל. זו אינה רק אסימטריה; זהו מבנה כלכלי שמסביר את היציבות החיצונית ואת השבריריות הפנימית של המערכת.

בניתוח המערך הכלכלי של האוכלוסייה היהודית לעומת זו הפלסטינית ביהודה ושומרון, עולים פערים משמעותיים בהתבסס על הנתונים הכספיים והתעסוקתיים הקיימים. **ההתיישבות היהודית** באזור נתמכת במידה רבה על ידי תקציבי מדינה, בעוד **המערכת הפלסטינית** מתמודדת עם משאבים מוגבלים בהרבה.

תעסוקה וכוח עבודה : מספר המועסקים הישראליים תושבי יהודה ושומרון גדל בהתמדה בעשור האחרון. עם זאת, רק כחלקם עובדים בתוך תחומי יהודה ושומרון. למעשה, כ-60% מהמועסקים הישראליים המתגוררים בהתנחלויות יוצאים לעבוד בתחומי הקו הירוק, ורק כ-40% מוצאים תעסוקה בתוך האזור עצמו- רובם במסגרת הרשויות. בין מקומות העבודה בתוך ההתנחלויות בולט חלקם של העובדים הפלסטינים: בשנת 2014 הועסקו בכוחות הייצור של ההתנחלויות למעלה מ-22 אלף עובדים פלסטינים מאזור אי"ש. מספר זה צמח בהתמדה מתחילת העשור הקודם (כ-9,600 עובדים פלסטינים בשנת 2010) והגיע לכ-22,000 באמצע העשור. בשנת 2020, בעקבות מגבלות הקורונה, חלה ירידה מסוימת לכ-18 אלף עובדים פלסטינים, אך המגמה ארוכת-הטווח מצביעה על תלות עקבית בכוח העבודה הפלסטיני, ואכן ערב ה-7 באוקטובר 2023 מספר העובדים הפלסטינים בהתנחלויות הגיעה ל-46,783. נתון זה ממחיש את יחסי הגומלין הכלכליים: הכלכלה המקומית בהתנחלויות יוצרת מקורות פרנסה לאלפי פלסטינים, ובאותה עת נהנית מכוח עבודה זול ונגיש. עבור הציבור הפלסטיני, תעסוקה בהתנחלויות – בנוסף לעבודה בתוך ישראל עצמה – מהווה מקור הכנסה חיוני נוכח ההיצע המצומצם והמשכורות הנמוכות יותר בשוק הפלסטיני המקומי.

תקציבי הרשויות המקומיות : הפערים מתחדדים עוד יותר בניתוח תקציבי הרשויות המקומיות היהודיות לעומת המשאבים הציבוריים העומדים לרשות המגזר הפלסטיני. סך כל ההכנסות השנתיות בתקציבים הרגילים והבלתי-רגילים של כלל הרשויות היהודיות ביהודה ושומרון גדל מכ-1.95 מיליארד ש"ח בשנת 2009 לכ-4.4 מיליארד ש"ח בשנת 2020 – גידול של יותר מפי שניים בתוך עשור, והגיע ב-2023 ל-5.658 מיליארד. הגידול נובע הן מהתרחבות האוכלוסייה היהודית והן מהתגברות ההשקעה הממשלתית. למעשה, עיקר התקציבים של רשויות ההתנחלויות ממומן בידי הממשלה: מעל 60% במוצא מתקציביהן הרגילים של הרשויות הישראליות מגיעים מהשתתפות ישירה של משרדי הממשלה השונים. חלק ניכר מתמיכת הממשלה מיועד לשירותים ממלכתיים שהרשויות מספקות – בראשם חינוך ורווחה. בשנת 2024 העביר משרד החינוך למעלה מ-1.49 מיליארד ש"ח לרשויות המקומיות היהודיות באיו"ש לצורך הפעלת מערכות החינוך (מתוך זה 522 מיליון ש"ח תקציב הסעות), ומשרד הרווחה העביר כ-419 מיליון ש"ח לתמיכה בשירותי הרווחה ביישובים. בנוסף, משרד הפנים העניק באותה שנה כ-717 מיליון ש"ח כמענקי איזון כלליים לרשויות, סכום גבוה המעיד על חתך סוציו-אקונומי נמוך יחסית של התושבים (המענק הכללי נועד לסייע לרשויות שבסיס ההכנסות העצמיות שלהן מוגבל). ואכן, המדד החברתי-כלכלי הממוצע של היישובים היהודיים באיו"ש עומד על כ-4 מתוך 10 (נכון לשנים 2010–2023, עם שיפור קל מ-3.8 לכ-4.2) – נתון הנמוך מהממוצע הארצי בישראל. משמעותו היא שרמת ההכנסה ורמת ההשכלה הממוצעות במגזר זה נמוכות יותר, בין השאר בשל הרכב האוכלוסייה: בערים הגדולות ישנו רוב מוחלט לאוכלוסייה חרדית (בערים מודיעין עילית וביתר עילית שדורגו באשכול חברתי-כלכלי 1–2 הנמוכים ביותר), וכן יישובים רבים מורכבים ממשפחות צעירות ברוכות ילדים. מצב זה מסביר מדוע תקציבי החינוך לנפש בהתנחלויות גבוהים במיוחד: בשנת 2024 למדו במוסדות החינוך בהתנחלויות כ-24 ילדים במוצא בכיתת גן – גודל סביר המאפשר יחס תלמיד-מורה טוב – וזאת בזכות תקצוב נדיב שסיפק מספיק גנים וכיתות לתלמידים (ממוצע תשלומים עבור ילד בגן קפץ ביותר ממאה אחוז משנת 2014 לשנת 2024). לשם השוואה, ברשויות הפלסטיניות הצפופות יותר, שיעור הילדים לגן גבוה בהרבה (ידוע שתשתיות החינוך שם מתוחות עד הקצה בשל גידול אוכלוסין מהיר ומחסור במשאבים).

יתר על כן, הממשלה הישראלית אינה מסתפקת בתקציבי השירותים השוטפים, אלא מספקת גם תמיכה מיוחדת לפיתוח ולביטחון ביהודה ושומרון. בשנים האחרונות הוקצו מענקים ביטחוניים חד-פעמיים לרשויות המקומיות בהתנחלויות לצורך מיגון ואבטחה: בשנת 2021 תוקצבו כ-35 מיליון ש"ח כמענקי ביטחון לרשויות, ובשנת 2023 הוכפל הסכום לכ-77 מיליון ש"ח לטובת צורכי ביטחון ייחודיים. תמיכה זו מצטרפת לתקציבי פיתוח (תקציבים בלתי-רגילים) שמזרימים משרדי הממשלה לפרויקטים של תשתית, כבישים, מוסדות ציבור וכד'. כתוצאה מכלל

ההקצבות הללו, סך ההוצאה הציבורית לנפש בהתנחלויות עלה בהתמדה: מ-5.3 אלף ש"ח לנפש לשנה בתקציב הרגיל בשנת 2009 לכ-6.6 אלף ש"ח לנפש בשנת 2014, והמשיך לטפס לכ-9.1 אלף ש"ח לנפש בשנת 2023. עלייה זו משקפת שיפור ביכולת הרשויות לספק שירותים לתושביהן, הגם שחלק ניכר מהגידול נובע מתמיכת הממשלה ולא מהכנסות עצמיות (כגון ארנונה) של היישובים, שנשארות נמוכות בשל אותו חתך כלכלי-חברתי חלש יחסית.

מנגד, **במגזר הפלסטיני** באזור יהודה ושומרון המשאבים הפיננסיים מוגבלים בהרבה. בעוד שלרשויות הישראליות יש מדינה ריבונית חזקה המשקיעה בהן תקציבים נדיבים, הרשות הפלסטינית מתמודדת עם תקציב מצומצם ותלות גבוהה במסי ציבור מקומיים ובסיוע חוץ. הצפיפות הדמוגרפית הגבוהה והגידול הטבעי המהיר בקרב הפלסטינים (למעלה מ-70 אלף נפש תוספת נטו בשנה בתחילת העשור הקודם) מקשים על הרשויות הפלסטיניות לספק את צרכי האוכלוסייה. הדבר מתבטא בתשתיות שחוקות, בכיתות צפופות ובשירותי רווחה ובריאות דלים, בהשוואה לרמת השירותים שמקבלים תושבי ההתנחלויות. למעשה, בעוד תושב בהתנחלות נהנה בממוצע מתקציב מוניציפלי של קרוב ל-10,000 ש"ח בשנה, ההוצאה הציבורית המוניציפלית הזמינה לתושב פלסטיני נמוכה באופן ניכר מכך. בפועל, הרשות הפלסטינית נעזרת בסיוע בינלאומי למימון פרויקטי תשתית נקודתיים, אך אינה יכולה להשתוות למנגנון המימון הרחב שיש לממשלה הישראלית עבור ההתנחלויות.

נתון אחד נוסף ממחיש את הפער: בעוד שהמדד החברתי-כלכלי הממוצע של היישובים היהודיים עומד כאמור על כ-4 מתוך 10, הרי שאילו היה מיושם סולם דומה לאוכלוסייה הפלסטינית, סביר שהיה מדרג אותה ברמה נמוכה עוד יותר (בהתחשב בתוצר המקומי הגולמי לנפש הנמוך משמעותית במגזר הפלסטיני ובשיעורי האבטלה הגבוהים שם). במילים אחרות, **הפער הכלכלי** בין שתי האוכלוסיות באיו"ש בא לידי ביטוי הן בהכנסה הזמינה והן ברמת השירותים הציבוריים. תושבי ההתנחלויות נהנים מגישה לתעסוקה בישראל ומשירותים מתוקצבים היטב, בעוד שהתושבים הפלסטינים נסמכים בחלקם על אותה כלכלה ישראלית (בעבודה ובהכנסות ממסים עקיפים, למשל מע"מ הנגבה על מוצרים ישראליים) אך מקבלים בחזרה שירותים מצומצמים יותר דרך הרשות הפלסטינית החלשה תקציבית.

תשתיות ושירותים: בהיבטי תשתית, יש הבדלים ניכרים בנגישות ובאיכות. ההתנחלויות מחוברות למערכות תשתית ישראליות מתקדמות – רשת חשמל ארצית של חברת החשמל, אספקת מים סדירה (אם כי חלקה על חשבון קיצוץ הקצאות לאזורים פלסטיניים בקיץ), כבישים מהירים, תקשורת סלולרית דור 4 ו-5 של חברות

ישראליות, ופינוי אשפה לאתרי פסולת ישראליים. לעומת זאת, היישובים הפלסטיניים, בייחוד בכפרים ובאזור C מתמודדים עם מחסור בתשתיות: רבים מהם לא מחוברים לרשת מים או חשמל תקינה ונאלצים להסתמך על מכליות מים יקרות ועל לוחות סולאריים (שלרוב מוקמים על ידי ארגוני סיוע, ולא אחת נהרסים בהוראת המנהל האזרחי בטענה שבבנו ללא היתר) מערכת הכבישים הפלסטינית מוזנחת יחסית, ותושבים נאלצים לעקוף התנחלויות ומחסומים בדרכים משובשות. כמו כן, הגבלות תנועה (כגון שערים לכפרים, כבישים המיועדים ליהודים בלבד באזורים מסוימים) מאטות ומייקרות את הסעת הסחורות ואת הגישה לשווקים. בתוך הערים הפלסטיניות, הרשות מפעילה מערכות חינוך ובריאות סבירות, אך באזור C השירותים דלים.

משקי בית ויוקר מחיה : ההכנסה הממוצעת של משק בית פלסטיני בגדה נמוכה משמעותית מזו הישראלית, אך מצד שני יוקר המחיה גם נמוך יותר (בעיקר בשל מחירי דיור נמוכים וחוסר מסים ישירים גבוהים). משק בית פלסטיני ממוצע מוציא חלק גדול מהכנסתו על מזון, מים ותחבורה, בעוד שמשקי בית מתנחלים דומים למגזר היהודי בישראל בהרגלי ההוצאה (יותר על דיור, תחבורה פרטית, חינוך פרטי וכו'). נתוני 2022 הראו ששכר המינימום הנהוג ברשות (כ-1,880 ש"ח לחודש) נמוך בהרבה משכר המינימום בישראל (5,300 ש"ח), מה שמוביל לכך שעובד פלסטיני הנכנס לעבוד בישראל משתכר פי כמה מאשר במולדתו. בשנת 2024 שכר ממוצע של עובד פלסטיני ליום באיו"ש הגיע ל-139 ש"ח בעוד שבישראל זה הגיע ל-225 ש"ח לאחר שצנח מ-290 ש"ח ב-2023. פערים אלה מעודדים תופעות חברתיות כמו הסתמכות על עבודה בישראל, הגירה פנימית אל אזורי תעסוקה (למשל קלקיליה וטול כרם הקרובות לקו הירוק) והתבססות כלכלית של משפחות על מטבע השקלי הישראלי (המטבע הרשמי שבו משתמשים שני הצדדים).

אזורי תעשייה ושיתוף כלכלי : כמה אזורי תעשייה בגדה ממוקמים על תפר הממשקים בין המגזרים: לדוגמה, אזור תעשייה ברקן (בקרבת אריאל) מעסיק אלפי פועלים פלסטינים תחת מעסיקים ישראלים. בעשור האחרון אזורי אלה התרחבו במקצת, ובשנת 2022 הועסקו כ-14,100 פלסטינים באזורי התעשייה בהתנחלויות. עובדה זו מעידה על מידה של שיתוף פעולה כלכלי מעשי – גם אם מתוך פער כוח – בין המערכים. במקביל, הרשות הפלסטינית ניסתה לקדם אזורי תעשייה "עצמאיים" (למשל בג'נין וביתוניא) בשיתוף עם משקיעים זרים, אך אלו מתקדמים לאט בשל מגבלות רגולטוריות ואבטחה.

מדדים חברתיים: ראוי לציין שלצד המדדים הכלכליים הצרים, קיימים גם פערים במדדים חברתיים. למשל, במדד הפיתוח האנושי (HDI) של תוכנית הפיתוח של האו"ם, לו הייתה הגדה המערבית מדורגת בנפרד, היא

הייתה ממוקמת הרבה מתחת לישראל. שיעורי סיום תיכון והשכלה גבוהה בקרב הפלסטינים דווקא גבוהים יחסית (אוניברסיטאות הגדה הוציאו עשרות אלפי בוגרים בעשור זה), אך שוק העבודה המוגבל אינו מצליח לקלוט את כולם, וכתוצאה מכך יש "זליגת מוחות" מסוימת. במערך היהודי בהתנחלויות, שיעור בעלי תואר אקדמי דווקא נמוך מהממוצע הישראלי, בעיקר בשל הרכב האוכלוסייה (חלק גדול חרדים שלומדים במסגרות דתיות ולא אקדמיות). מדד חברתי-כלכלי של הלמ"ס הציב כמה מהערים החרדיות בהתנחלויות באשכול נמוך (מודיעין עילית וביתר באשכול 1–2 מתוך 10), אך זאת משיקולי הכנסה רשמית – בפועל איכות החיים שם נתמכת בסבסוד גבוה, כאמור.

על אף הפערים, חשוב לזכור כי שתי הכלכלות אינן מנותקות: הן משתמשות באותו מטבע (שקל ישראלי), חלק ניכר מהסחורות ברשות מיובאות דרך או מישראל, ומערכת המכס מאוחדת. לכן קשה להפריד הפרדה הרמטית בין "הכלכלה הישראלית באיו"ש" ל"כלכלה הפלסטינית": מדובר יותר בשתי תת-מערכות בתוך מרחב כלכלי-פוליטי בלתי-שוויוני אחד. במילים אחרות, בגדה המערבית מתקיים **מערך כלכלי משולב אך דו-שכבתי**: השכבה העליונה – המתנחלים ומדינת ישראל – מרכזת את כוח ההשקעה, המשילות והפיקוח; השכבה התחתונה – הפלסטינים – תלויה ואף מנוצלת, אך גם משולבת כשחקן יצרני וצרכני משני. מצב זה דומה במובנים מסוימים למודלים קולוניאליים היסטוריים של "כלכלת תלות", וארגונים בינלאומיים התריעו כי ללא שינוי מבני (הסרת מגבלות ופיתוח עצמאי פלסטיני) לא תיתכן צמיחה בת-קיימא.

חשוב להדגיש שכל הנתונים האמורים לעיל נסמכים על מידע כמותי קשיח; לפיכך, הממצאים מציגים תמונה בהירה : **כלכלת ההתנחלויות משגשגת באופן יחסי תחת מטרית תקציב וביטחון ישראלית, בעוד שהכלכלה הפלסטינית מתמודדת עם אתגרים מבניים של מחסור והשענות על גורמי חוץ.**

תלות במענקי מדינה ומחסור בתעסוקה מקומית

נתוני הלמ"ס, משרד החינוך ומשרד האוצר מציגים תמונה עקבית: רוב הרשויות באזור יהודה ושומרון אינן מייצרות הכנסה עצמית גבוהה. מנועי התעסוקה המקומיים מוגבלים מאוד, ורוב התושבים עובדים בישראל עצמה, לא ביישוביהם. מודיעין עילית וביתר עילית הן דוגמאות מובהקות לכך: ערים של עשרות אלפים, ללא אזורי תעסוקה בהיקף התואם את גודלן.

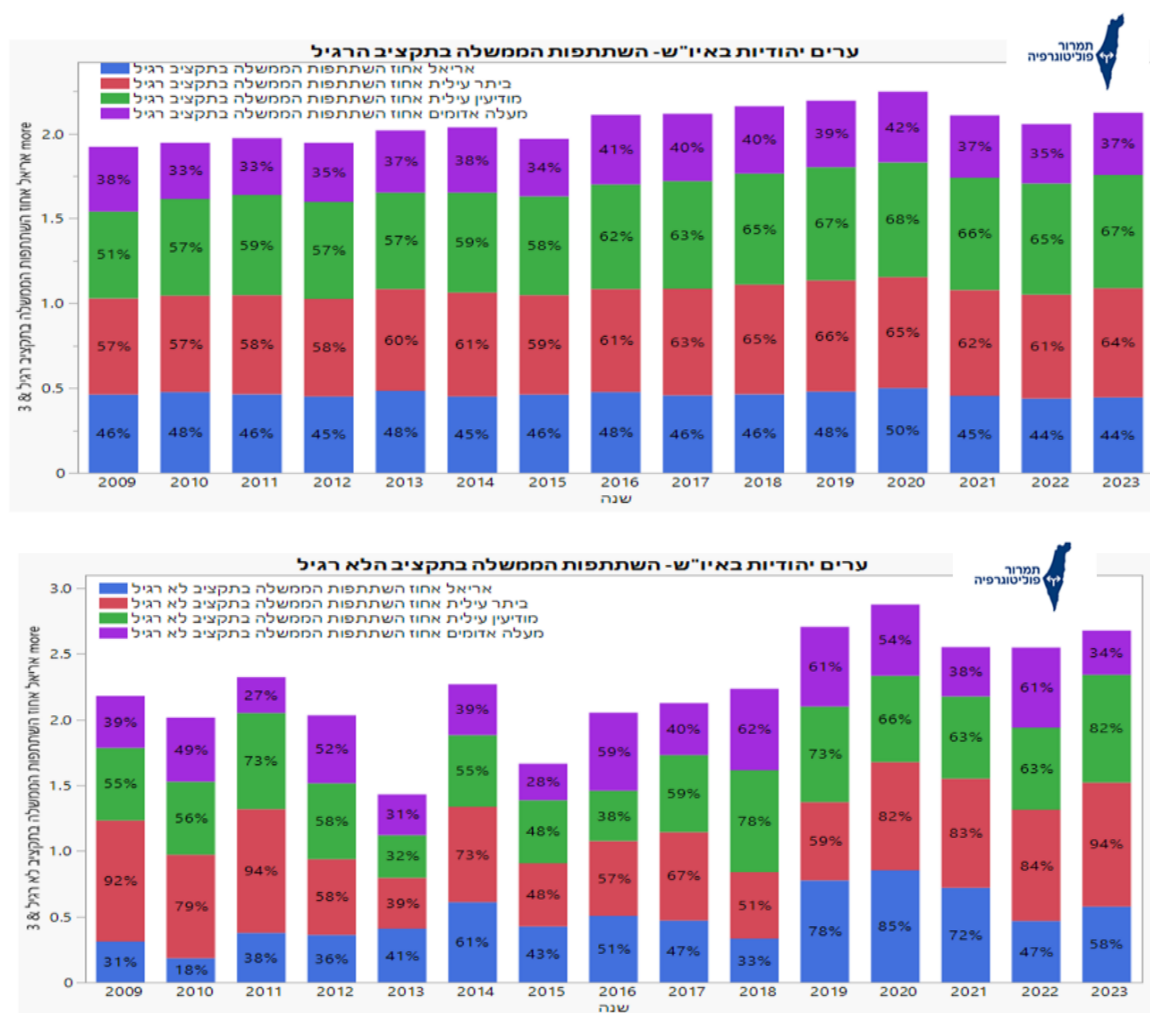
מבנה זה יוצר שתי השלכות:

1. **תלות עמוקה בתקציבי מדינה:** הרשויות המקומיות מתקיימות בעיקר באמצעות תקציבי חינוך, רווחה, מענקי איזון ומימון ממשלתי אחר. במקומות מסוימים, שיעור ההכנסות העצמיות נמוך במיוחד בשל היעדר תעשייה ועסקים.

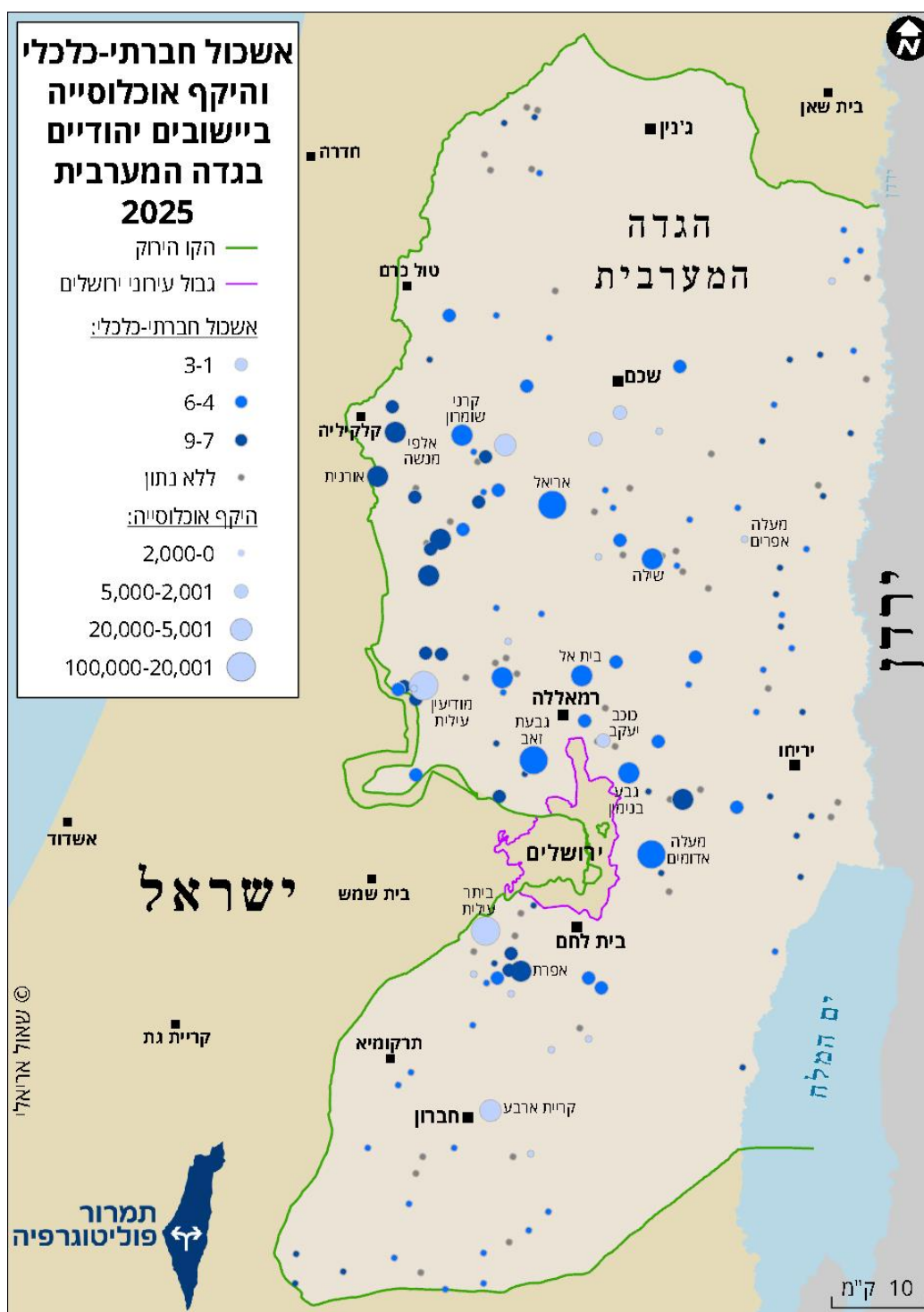
2. **פער בין אוכלוסייה צעירה לשוק עבודה מוגבל:** בחברה חדנית צעירה, שבה שיעור הילדים גבוה במיוחד, מבנה ההכנסות המקומי אינו מאפשר תמיכה מלאה בצורכי האוכלוסייה. התוצאה: העומס הכלכלי זולג אל התקציב הלאומי.

זו כלכלה יציבה — כל עוד המדינה ממשיכה לממן אותה. ברגע שמקורות התקציב מצטמצמים, המערכת מתערערת.

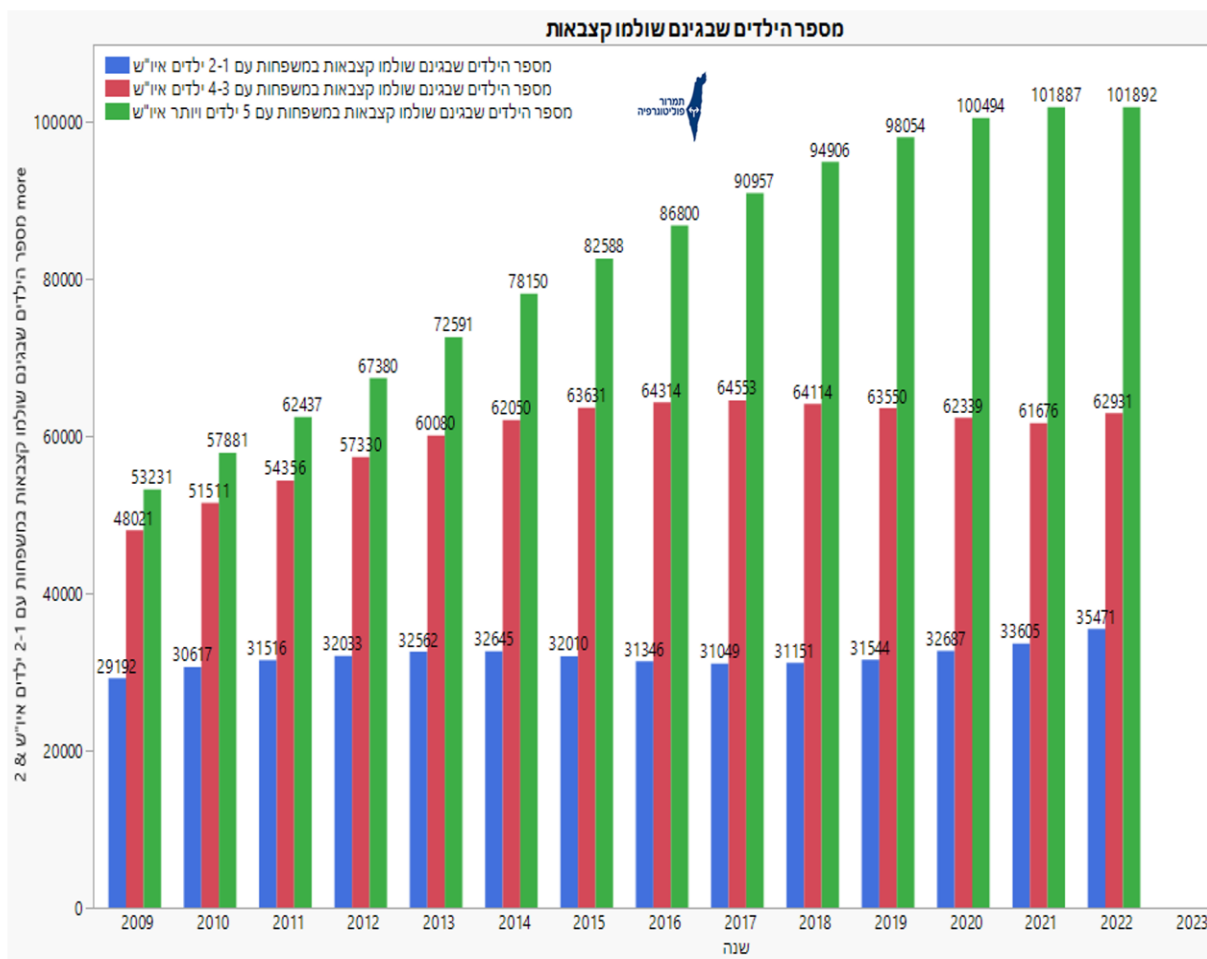
תרשים 9

מפה 11

תרשים 10

הכלכלה הפלסטינית: תלות מבנית והיעדר מרחב תעשייתי

הבנק העולמי קובע בעקביות בעשור האחרון כי הכלכלה הפלסטינית אינה מסוגלת לצמוח מעבר ל-3%-4% ללא גישה לשטחי C. הסיבה פשוטה: שטחי התעשייה, החקלאות והפיתוח המודרני נמצאים כמעט כולם בשטחים שבהם אין לפלסטינים גישה תכנונית.

המצב בשטח A ובשטח B הוא של כלכלה "כלואה": מרחבים בנויים שאינם מסוגלים להתרחב, תשתיות ישנות, עומס תחבורתי, מחסור בשטחי תעשייה, וגישות מוגבלות בין הערים הגדולות.

כל זה מתבטא ב-3 מאפיינים מרכזיים:

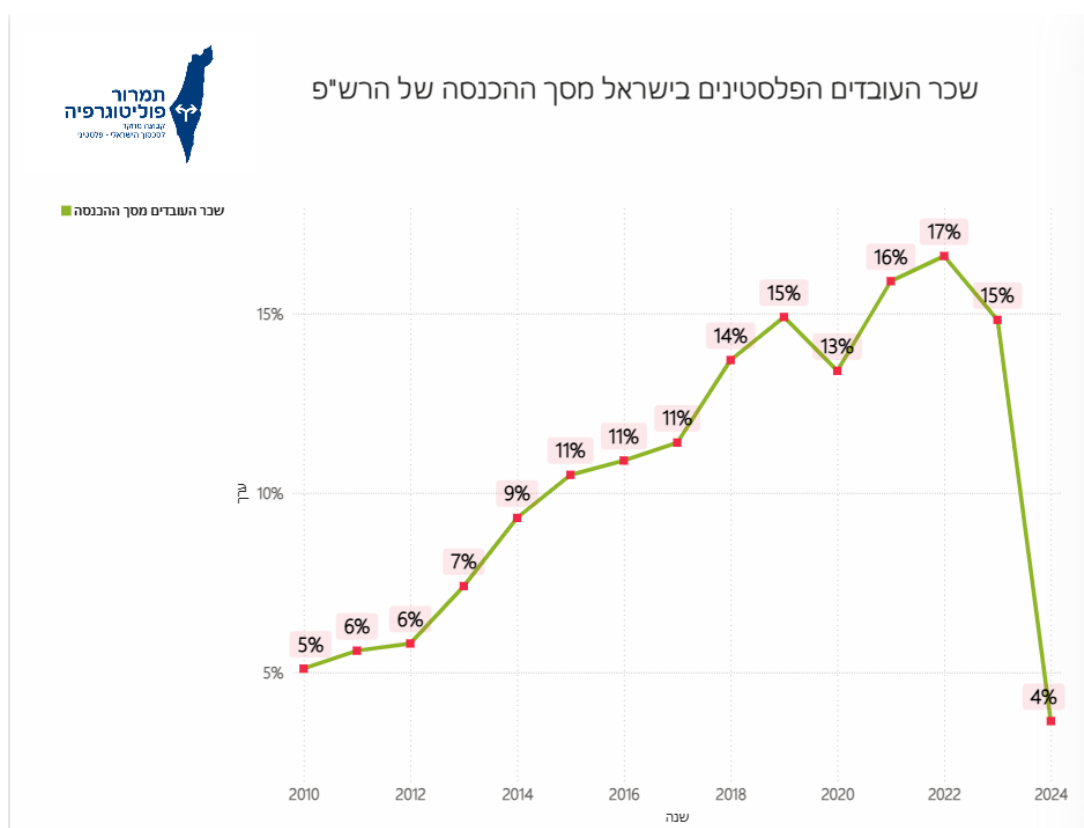
1. **תלות ב-Israel Labor Market:** עשרות אלפי פלסטינים עובדים מדי יום בישראל או בהתנחלויות, והכנסתם מהווה חלק משמעותי מהכלכלה הפלסטינית. זוהי תלות שאינה מאפשרת יצירת שוק עבודה מקומי עצמאי.

2. **עלויות תחבורה גבוהות:** מחקרי World Bank מצביעים על כך כי מגבלות בעלות על קרקע, על תנועה ועל גישה מעלות את עלות הייצור והתובלה ב-25%-35%.

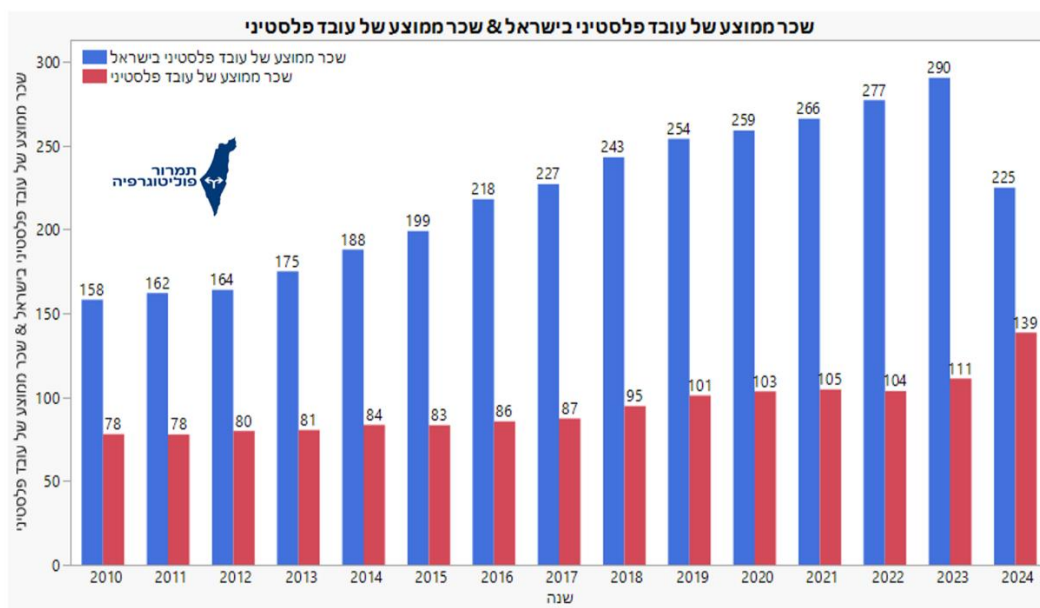
3. **היעדר השקעות זרות:** מגבלות רגולטוריות ומרחביות מרתיעות משקיעים — תופעה שכבר תועדה בדוחות של OECD לגבי הכלכלה הפלסטינית.

זהו מבנה כלכלי שאינו מספק יציבות לטווח ארוך. הוא מתקיים בזכות גידול אוכלוסין צעיר ופערי מחירים, אך משבר תעסוקתי או הגבלת תנועה עלולים לערער אותו תוך חודשים.

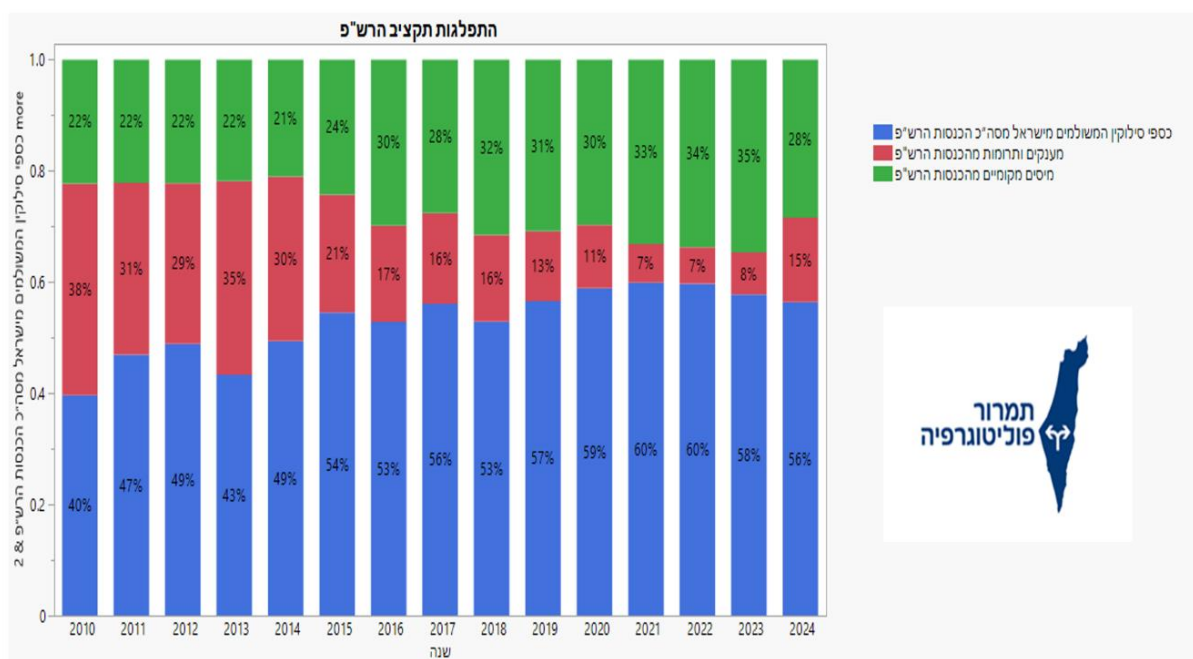
תרשים 11

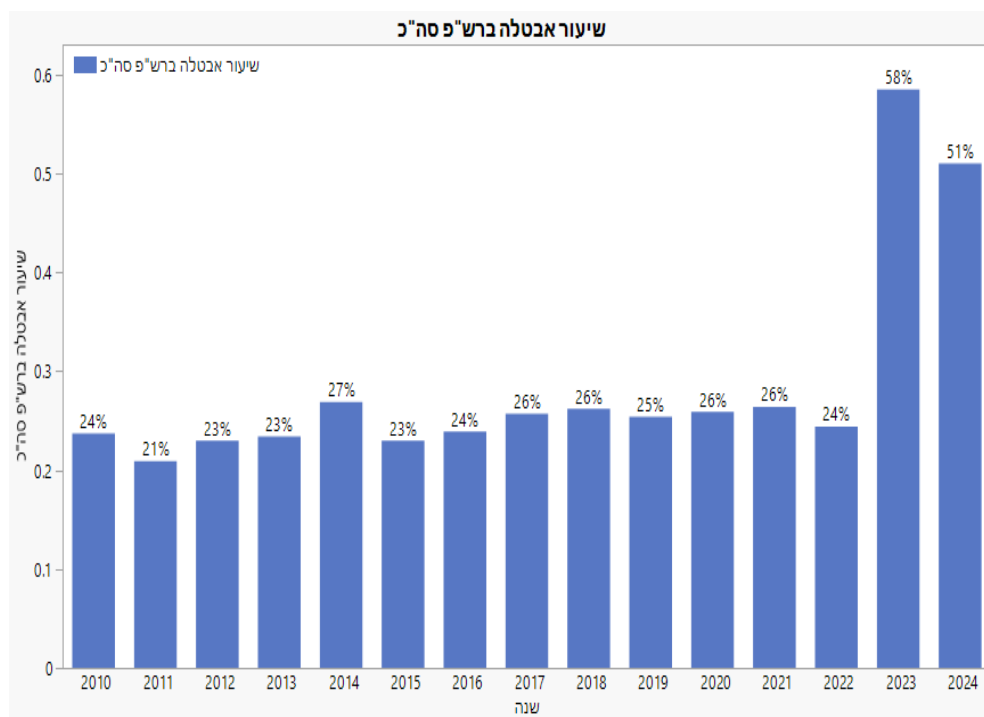
תרשים 12

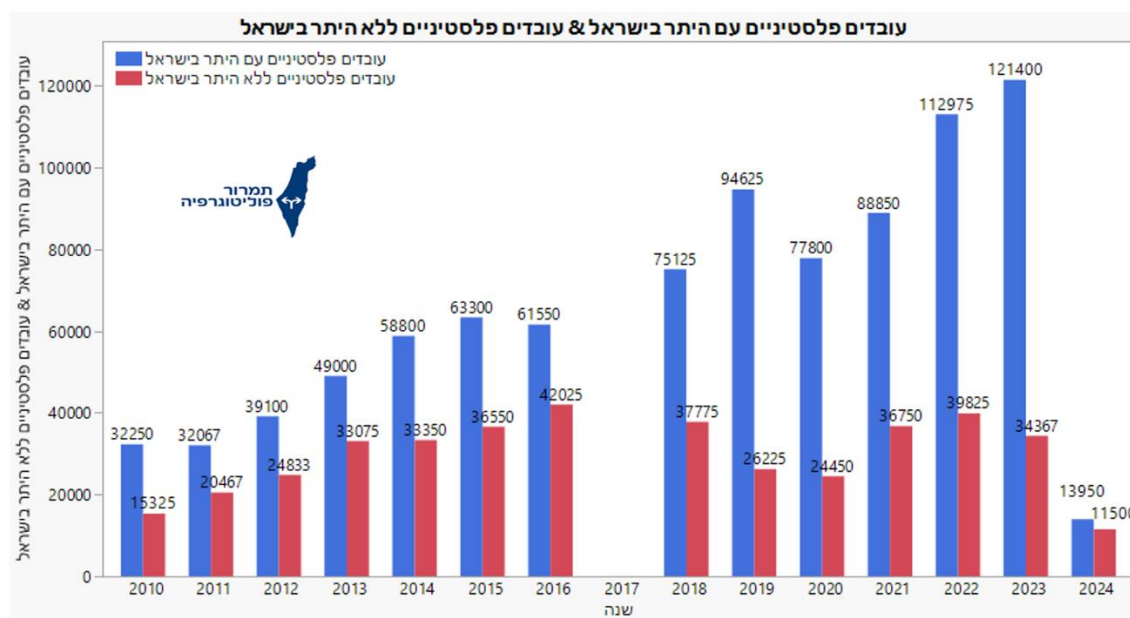
תרשים 13

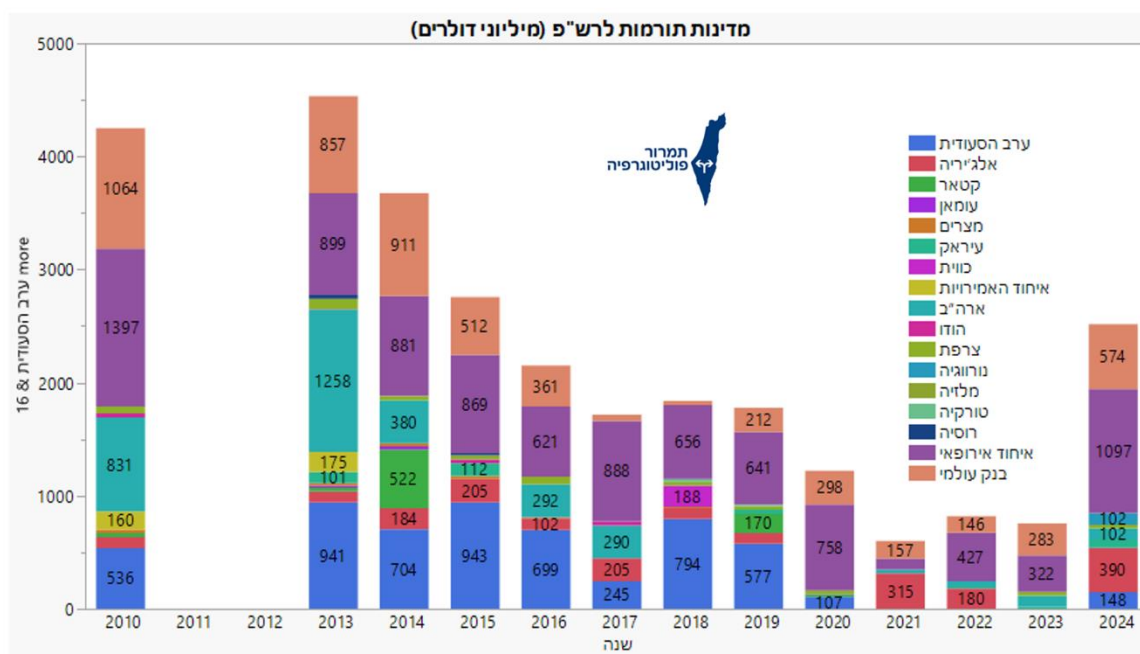
תרשים 14

תרשים 15

תרשים 16

שילוב ושוק העבודה: הפערים הכלכליים בין המערכים משתקפים גם בדפוסי התעסוקה. **המשק בהתנחלויות מחובר באופן הדוק לכלכלת ישראל**. למעשה, רוב המתנחלים אינם עובדים בתוך יישוביהם אלא בערי ישראל. כ-60% מהעובדים תושבי ההתנחלויות יוצאים לעבוד בתחומי הקו הירוק, ורק כ-40% עובדים בתוך אזור יהודה ושומרון. כך, רבים מהיישובים היהודיים משמשים כ"ערי שינה" שתושביהן מועסקים במטרופולינים של ירושלים, תל אביב ובאר שבע. מנגד, **לכלכלה הפלסטינית קיימת תלות גבוהה במשק הישראלי**: בשל המחסור במקומות עבודה ובשכר ראוי בתחומי הרשות, עשרות אלפי פלסטינים יוצאים מדי יום לעבוד בישראל ובהתנחלויות. בשנת 2010 הועסקו כ-9,625 עובדים פלסטינים תושבי איו"ש בתוך ההתנחלויות הישראליות; המספר גדל בהתמדה ובשנת 2023 הגיע לכ-46,783 עובדים פלסטינים במקומות עבודה בהתנחלויות. יש לציין כי נתון זה אינו כולל את עשרות אלפי הפועלים הפלסטינים העובדים בתוך תחומי מדינת ישראל עצמה (עם היתר או בלעדיו), אך הוא כן מעיד על **מידת ההסתמכות של משפחות פלסטיניות רבות על תעסוקה במשק הישראלי ועל פערי ההזדמנויות בין שתי הכלכלות**. שכר העבודה בישראל גבוה מהשכר הממוצע בשטחי הרשות, ולכן עבודה בהתנחלויות – בעיקר בענפי הבניין, החקלאות והשירותים – מהווה מקור פרנסה חיוני עבור רבים בצד הפלסטיני.

רמת החיים וביטחון סוציאלי : מתנחלי יהודה ושומרון, בהיותם אזרחי ישראל, נהנים מכל רשתות הביטחון הסוציאלי של המדינה – ביטוח לאומי, ביטוח בריאות ממלכתי, דמי אבטלה וכדומה – ושיעור העוני בהם נמוך יחסית (בהתחשב בהעברות סוציאליות משמעותיות למגזר החרדי). לעומתם, התושבים הפלסטינים חיים תחת כלכלה נפרדת שבה רשתות הביטחון חלשות בהרבה. כך למשל, בזמן משבר הקורונה בשנת 2020, קיבלו כ-21 אלף מתנחלים דמי אבטלה מהמוסד לביטוח לאומי הישראלי (לעומת כ-3,081 בלבד בשנת 2019 לפני המשבר), מה שסייע להם להתמודד עם אובדן הכנסה זמני. לעומת זאת, העובדים הפלסטינים שנפגעו בתקופות סגר נותרו ברובם ללא כל מנגנון פיצוי מסודר, מלבד סיוע הומניטרי מזדמן. הפערים מתבטאים גם בנגישות לשירותי בריאות מתקדמים, באיכות התשתיות (המים, החשמל והכבישים בהתנחלויות עומדים בסטנדרטים הישראליים, בעוד שבאזורים פלסטיניים רבים התשתית מיושנת ומוגבלת), וביכולת הכללית של המשק לקלוט ולפרנס את כוח העבודה הגדל. למעשה, הכלכלה הפלסטינית נתונה בתלות עמוקה בכלכלה הישראלית, אם באופן ישיר – באמצעות העסקה בשוק הישראלי. – ואם בעקיפין – דרך ייבוא מרבית המוצרים ושימוש במטבע ובמערכת המכס הישראלית.

מסקנה מחקרית

הניתוח המבוסס על הנתונים הכמותיים לשנים האחרונות מצביע על קיומה של מערכת כלכלית משולבת אך מובחנת מבנית באזור יהודה ושומרון. אף ששתי האוכלוסיות פועלות בתוך אותו מרחב מקרו-כלכלי ומחזיקות במטבע אחיד, מתגבשת דואליות ברורה: כלכלה ישראלית בעלת נגישות מרחבית, תשתיתית ופיננסית רחבה, וכלכלה פלסטינית הפועלת תחת מגבלות מרחביות, תנועתיות וריבוניות המקשות על פיתוח עצמאית.

המערכת הישראלית באזור מאופיינת בהישענות משמעותית על תקציבי מדינה, ברמת שירותים ציבוריים גבוהה ובקישוריות מלאה לשוק העבודה בישראל. תושבי ההתנחלויות נהנים מהשקעות ממשלתיות נרחבות בתשתיות, בחינוך, ברווחה וביטחון, לצד גישה לשוק תעסוקה רחב מחוץ לאזור. מנגד, הכלכלה הפלסטינית מאופיינת בתלות גבוהה בשוק העבודה הישראלי, במחסור מתמשך בשטחי תעשייה ובמגבלות רגולטוריות ותנועתיות המעלות את עלויות הייצור ומקטינות את כדאיות ההשקעה.

פערים אלו משתקפים במדדים המרכזיים: היקף התקציבים לנפש, איכות התשתיות, רמת ההכנסה, יכולת הפיתוח התעשייתי, היקף ההכנסות העצמיות של הרשויות והנגישות לשירותים חיוניים. בהתאם לכך, הכלכלה

הפלסטינית מציגה מאפיינים ברורים של כלכלת תלות, הנשענת הן על העסקה ישירה במשק הישראלי והן על מבנה מכסים משותף שאינו מאפשר בניית מנגנונים כלכליים עצמאיים.

מניתוח זה עולה כי בהיעדר שינוי מבני עמוק – הכולל נגישות פלסטינית לשטחי פיתוח, הקלה במגבלות תנועה ודפוסי השקעה עצמאיים – צפויה הדואליות הכלכלית להתעצם בעשור הקרוב. גידול האוכלוסייה בשני המגזרים, ובפרט הגידול החרדי במערך ההתנחלויות והגידול הטבעי הגבוה בצד הפלסטיני, צפויים להעמיק את הלחצים על שתי המערכות ולהגדיל את אי השוויון ביניהן.

לפיכך, ממצאי המחקר מצביעים על מבנה כלכלי יציב יחסית בצד הישראלי אך שברירי בצד הפלסטיני, ועל התבססותם של שני תתי־מערכות כלכליות הפועלות זה בצד זה, תוך תלות הדדית חלקית אך ללא שוויון ביכולות הפיתוח והניידות הכלכלית.

הציר המשפטי

משטרי שלטון, חוק זכויות

אחד המאפיינים המובהקים של המציאות באיו"ש הוא קיום **שני משטרים משפטיים נפרדים במקביל, החלים על שתי אוכלוסיות שונות באותו מרחב גאוגרפי**. מאז 1967 מוגדרת הגדה המערבית כשטח בתפיסה הלוחמתית (שטח כבוש לפי הדין הבינלאומי), הנתון לשלטון צבאי ישראלי. על האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים מוחל מאז ועד היום הדין הצבאי-הישראלי: צווים של המפקד הצבאי (אלוף פיקוד המרכז) והוראות המנהל האזרחי משמשים כמקור החוקי לניהול חייהם. הפלסטינים כפופים לבתי משפט צבאיים בעבירות ביטחון ולשלטון המנהל האזרחי בענייני תכנון, תשתיות, תנועת אנשים וכדומה. לעומתם, **האוכלוסייה הישראלית (המתנחלים)** בגדה המערבית נהנית מסטטוס ייחודי: למעשה, ישראל דאגה במשך השנים להחיל באופן אישי את חוקיה האזרחיים על אזרחיה המתגוררים בהתנחלויות. כבר מראשית ההתנחלות, חוקקו תקנות ופקודות שאפשרו להאריך את תחולת המשפט הישראלי על המתנחלים, למרות שהם נמצאים רשמית מחוץ לשטח הריבוני של ישראל. **מאז ייסודה, ישראל מושלת בכל אזרחיה היהודים – כולל מתנחלי הגדה – באמצעות חוקיה האזרחיים, המכירים ומכבדים יותר את זכויות הפרט**. פירוש של דבר שמתנחל תושב חברון או בית אל נהנה מאותן זכויות וחובות (למעט זכות בחירה מוניציפלית) כמו אזרח בירושלים או תל אביב: הוא משלם מסים למדינת ישראל ומקבל שירותים ממשרדי הממשלה, נמצא בתחום שיפוטם של בתי משפט ישראליים אזרחיים, זכאי לזכויות סוציאליות ישראליות, וכן הלאה. ב-2023 עם הקמת מנהלת ההתיישבות והעברת כל הסמכויות מהמנהל האזרחי אליה, בפועל בוטל התיווך של המנהל האזרחי. כך נוצר בשטח מצב של **דואליות חוקית**: שתי אוכלוסיות שחיות בסמיכות פיזית, אך כפופות למסגרות משפטיות שונות באופן מהותי – הישראלים תחת משפט דמוקרטי מודרני, והפלסטינים תחת משטר כיבוש צבאי.

הסדרי הביניים של אוסלו (1995) כוננו את הרשות הפלסטינית כגוף שלטוני עצמאי חלקית, שלו סמכויות מוגבלות באזורים A ו B. בפועל, בתוך שטחי הערים הפלסטיניות (אזור A) מתפקדת הרשות כרשות מבצעת ושיפוטית לעניינים פנימיים, ובאזורים B היא חולקת סמכויות ביטחון עם ישראל. ואולם, **ישראל שמרה בידה את הסמכויות הביטחוניות ואת הסמכויות האזרחיות הטריטוריאליות באזור – C** שם, כאמור, יושבות ההתנחלויות ורוב עתודות הקרקע. משמעות הדבר היא שמערכת החוק הצבאית-ישראלית שולטת במרחבים שבהם חיים גם פלסטינים רבים באזור C יתר על כן, גם באזורים A ו B-לישראל יש יכולת התערבות: צה"ל נכנס מעת לעת לערי A למטרות ביטחון, והמרחב האווירי, השליטה המרחבית הכוללת והמעברים הבינלאומיים כולם בשליטת ישראל. כל אלה מביאים לכך שהרשות הפלסטינית אינה ריבונית באמת על שום חלק קרקעי – גם לא בערים

הגדולות – אלא מתקיימת במסגרת מגבלות הכפופות להסכמי הביניים. בניתוח כולל, **גורם שלטוני יחיד – ממשלת ישראל – שולט באופן עיקרי בכל השטח שממערב לנהר הירדן** (מהים ועד הירדן), תוך הענקת משטר זכויות נפרד לקבוצות אוכלוסייה שונות. מצב זה, שבו לקבוצת הלאום היהודית יש עדיפות שיטתית בזכויות, בחופש התנועה, בנגישות לקרקע ובייצוג הפוליטי, בעוד שהקבוצה הפלסטינית נתונה לדיכוי ולשלילת זכויות, מתואר על ידי ארגוני זכויות אדם מובילים כפגיעה חמורה בזכויות ואף הווה למשטר **אפרטהייד**. כך, למשל, בדו"ח מקיף של *Human Rights Watch* מ-2021 נקבע שהמדיניות הישראלית מהווה "שמירה על שליטה יהודית-ישראלית תוך דיכוי שיטתי של הפלסטינים" בכל השטח שבין הים לירדן. טענה חריפה זו שנויה במחלוקת פוליטית, אך הנתונים העובדתיים עליה כמעט ואין חולק: לשני העמים מציאות משפטית שונה בתכלית.

בראי הדין הבינלאומי, **כל ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית (כולל השכונות היהודיות במזרח ירושלים) מוגדרות כבלתי-חוקיות**. אמנת ג'נבה הרביעית (1949) אוסרת על כוח כובש להעביר או להתיר העברת אוכלוסייתו האזרחית לשטח כבוש, ואילו ישראל לאורך השנים טענה בפרשנות נגדית שמעמד השטח "נצחי" או "שנוי במחלוקת" בשל היעדר ריבון קודם מוכר. למרות זאת, הקונצנזוס הבינלאומי ברור. **החלטה 2334 של מועצת הביטחון של האו"ם (דצמבר 2016)** קבעה פה אחד כי "להתנחלויות אין שום תוקף חוקי... והן מהוות הפרה בוטה של המשפט הבינלאומי". ההחלטה דרשה מישראל להפסיק מיד את כל פעילות ההתנחלות בשטחים הפלסטיניים הכבושים, כולל במזרח ירושלים. החלטה זו, שנתקבלה בתמיכת 14 מדינות והימנעות ארה"ב, שיקפה את המדיניות ארוכת השנים של האו"ם (עוד מאז החלטות 446 ו-465 ב-1979) לגבי אי-לגיטימיות ההתנחלות. מבחינת ישראל, החלטה 2334 וגיוניים נוספים לא מנעו את המשך הרחבת ההתיישבות, אך יצרו תשתית לקריאות בינלאומיות להבחין בין שטח ישראל הריבונית לבין השטחים הכבושים (למשל בהחלטה קוראים למדינות להבחין בין מוצרים ושירותים שמקורם בהתנחלויות לבין אלה שמקורם בישראל שלפני 1967).

חופש תנועה ושלטון החוק: פן משפטי-פיזי חשוב הוא משטר **המחסומים, ההיתרים והגבלות התנועה**. הפלסטינים בגדה כפופים לשורה של הגבלות תנועה: מחסומים קבועים וניידים בין אזורים שונים, איסורי כניסה לאזורים צבאיים סגורים ולאדמות מדינה, משטר היתרי כניסה לישראל ועוד. מנגד, המתנחלים היהודים נהנים מחופש כמעט מלא לנוע ברחבי הגדה (למעט כניסה לערי A) ובמעבר לישראל. מערכת כבישים "עוקפים" נבנתה עבורם כדי לאפשר נסיעה ישירה ובטוחה להתנחלויות, לעיתים תוך איסור על פלסטינים להשתמש

בקטעי כביש מסוימים. הבדלי ניידות אלה מעוגנים במדיניות רשמית: למשל, הכביש הידוע בצפון ירושלים (כביש 4370) שהוקם בעשור האחרון כולל הפרדה עם גדר באמצעו – צד אחד לשימוש ישראלי (עם גישה חופשית לירושלים), וצד שני לפלסטינים (ללא גישה ישירה לעיר). דוגמה זו ממחישה את העיקרון המשפטי שבשטח: זכויות נפרדות ולרוב בלתי-שוויוניות. גם באכיפת החוק יש הפרדה עמוקה. פלסטיני תושב חברון שיואשם בעבירה פלילית יועמד לדין בבית משפט צבאי (עם שיעורי הרשעה של מעל 95% ופרוצדורות נוקשות), בעוד ששכנו המתנחל היורה למשל באוויר ייחקר – אם בכלל – על ידי משטרת ישראל ויובא בפני בתי משפט ישראליים אזרחיים, הנהנים מנורמות ראייתיות וענישתיות שונה. דו"חות ארגוני זכויות אדם מצביעים על אכיפה בררנית שבה אלימות או עבירות בנייה מצד מתנחלים זוכות לטיפול מינימלי, בעוד שעבירות דומות (או אף קלות יותר) מצד פלסטינים גוררות צעדי ענישה כבדים, הריסות בתים ומעצרים מנהליים. דוגמה מובהקת היא תחום הבנייה הלא-מורשית: כפי שתואר לעיל, בניה פלסטינית ללא היתר נהרסת כדבר שבשגרה, בעוד מאות מבנים בלתי חוקיים במאחזים ובהתנחלויות זוכים לעתים להכשרה ולא להריסה. לפי דו"ח מבקר המדינה, בין 2019–2022 הוגשו כתבי אישום נגד 3 תיקים בלבד של בנייה בלתי-חוקית ישראלית באזורי תעשייה בהתנחלויות, לעומת כ-14,100 פלסטינים שעבדו באזורי התעשייה הללו בשנת 2022. נתון שמעיד על אכיפה שולית ביותר נגד עבריינות בנייה ישראלית.

ראוי להזכיר כי בעשור האחרון חלו כמה התפתחויות משפטיות חשובות: ב-2017 חוקקה הכנסת "חוק להסדרת ההתיישבות ביהודה ושומרון" שנועד להכשיר בדיעבד אלפי מבנים של מתנחלים על קרקע פלסטינית פרטית, אך ב-2020 נפסל החוק על ידי בג"ץ בישראל בשל פגיעתו הלא-מידתית בזכויות הקניין של הפלסטינים. עוד דוגמה היא ביטול חלקי (ב-2023) של חוק ההתנתקות כך שיותר למתנחלים לחזור לאתרים שפוננו בצפון השומרון (חומש ושא-נור) – מהלך המסמן נסיגה מהתחייבויות העבר ומשדר כוונת סיפוח דה-פקטו. במקביל, בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC) החל ב-2021 לבחון חשד לפשעי מלחמה בשטחים, כולל בנושא ההתנחלויות (העברת אוכלוסייה לשטח כבוש); חקירה זו טרם הבשילה אך מרחפת כחרב משפטית פוטנציאלית מעל מקבלי ההחלטות הישראליים.

לסיכום פרק זה, **המצאות המשפטית בעשור 2015–2025 שימרה ואף העמיקה את הדואליות**: חיזוק מעמד המתנחלים כאזרחים לכל דבר (כולל ייצוג פוליטי בכנסת – כיום 12 חברי כנסת בגוש הימין מתגוררים בהתנחלויות, ולראשונה גם שרים בממשלה מעבר לקו הירוק) (ומנגד שימור מצב האי-אזרחות של הפלסטינים. הפלסטינים בגדה חיים תחת ממשל-כלאיים: שילוב של רשות פלסטינית מוגבלת סמכות ומעליה שלטון ישראלי

עליון הקובע למעשה את גורלם. פער זה מזין מתח פוליטי וחברתי מתמשך, ומהווה את ליבת הטיעון לגבי חוסר הקיימות של הסטטוס-קוו.

סכום

המערכת המשולבת: כשמרחב, אוכלוסייה, משפט וכלכלה מצטלבים

ניתוח משולב של ארבעת הצירים מגלה מערכת שבה:

- המרחב הישראלי מתרחב ומתחזק באמצעות שליטה בתכנון ובתשתיות;
 - הדמוגרפיה הישראלית מתעצבת סביב מוקדים חרדיים;
 - הכלכלה הישראלית מתבססת על תקציבי מדינה;
 - המרחב הפלסטיני מצטמצם;
 - הדמוגרפיה הפלסטינית גדלה במהירות;
 - הכלכלה הפלסטינית תלויה במרחב הישראלי – אבל ללא גישה אליו.
 - קיומן של שתי מערכות משפטיות שונות לשתי האוכלוסיות הגרות באותו מרחב טריטוריאלי.
- זהו מודל שבו קיים **מיעוט מחזיק מרחב מול רוב מחזיק אוכלוסייה**. הראשון נהנה מתכנון ויכולת פיתוח; השני עומד מול מגבלות קבועות. המרחב הופך למנגנון שמגדיר מי יכול לצמוח ומי נבלם.
- שילוב זה מייצר יציבות מבנית אך שבריריות תפקודית: המערכת אינה קורסת, אך כל שינוי – ביטחוני, כלכלי או פוליטי – עלול לערער את המנגנון כולו.

מסקנות סופיות

המערכת ביהודה ושומרון בשנת 2025 אינה מערכת של "סטטוס־קוו" יציב אלא של **מבנה עומק כפול**: מרחב פתוח מול מרחב חסום, אוכלוסייה צעירה בעלת גישה לתכנון מול אוכלוסייה צעירה ללא גישה, כלכלה המבוססת על המדינה מול כלכלה המבוססת על עבודה אצל האחר.

1. **הפערים המבניים בין המערכות אינם נובעים רק מהבדלי הכנסה, אלא מהבדלי ריבונות**. כל עוד המרחב הפלסטיני מקוטע ומוגבל בתכנון, לא ניתן להשיג צמיחה בת קיימא.
2. **המערכת הישראלית ביו"ש חווה שחיקה דמוגרפית הדרגתית** – ירידה בהגירה חיובית ועלייה בעומסי שירותים בערים החרדיות.
3. **הפער הכלכלי נשמר עקב רגולציה דיפרנציאלית** – ישראלית פתוחה מול פלסטינית סגורה.
4. **המשך מדיניות הסטטוס קוו משמר את יחסי התלות אך לא מונע קריסה כלכלית פלסטינית חלקית**.

5. רק שינוי מבני – בין אם מדיני ובין אם כלכלי – יכול לצמצם את הפערים; כל יתר האופציות משמרות מערכת כפולה חסרת יציבות.

השילוב הזה יוצר שיווי משקל של תלות, לא שיווי משקל של יציבות. זהו המאפיין החשוב ביותר להבנת המציאות לעשור הקרוב.

תרחישים לעשור הקרוב (2025–2035)

תרחיש 1: המשך המצב הקיים – דואליות מתעצמת

- הגידול החרדי בישראל בגדה ימשיך.
- העומס הפלסטיני יחריף במרחב צפוף.
- הכלכלה הפלסטינית תישאר תלויה.
- הפערים יעמיקו והיציבות תישאר שטחית.

תרחיש 2: הידרדרות – עומס, מגבלות, משברים נקודתיים

- לחץ על שירותים פלסטיניים צפופים יעלה.
 - הגבלת תעסוקה בישראל תיצור זעזוע.
 - מתחים יתגברו סביב נקודות חיכוך מרחביות.
- זהו תרחיש שבו השבריריות יוצאת מן הכוח אל הפועל.

תרחיש 3: דה־אסקלציה באמצעות שינוי מדיניות מרחבי

- פתיחת חלקים משטח C לפיתוח פלסטיני.
- יצירת אזורי תעשייה פלסטיניים מוסדרים.
- שיפור רציפות תחבורתית.
- פיתוח פרויקטים משותפים.

תרחיש זה אינו פותר את הסכסוך — אך הוא מרכז את הדואליות המרחבית.

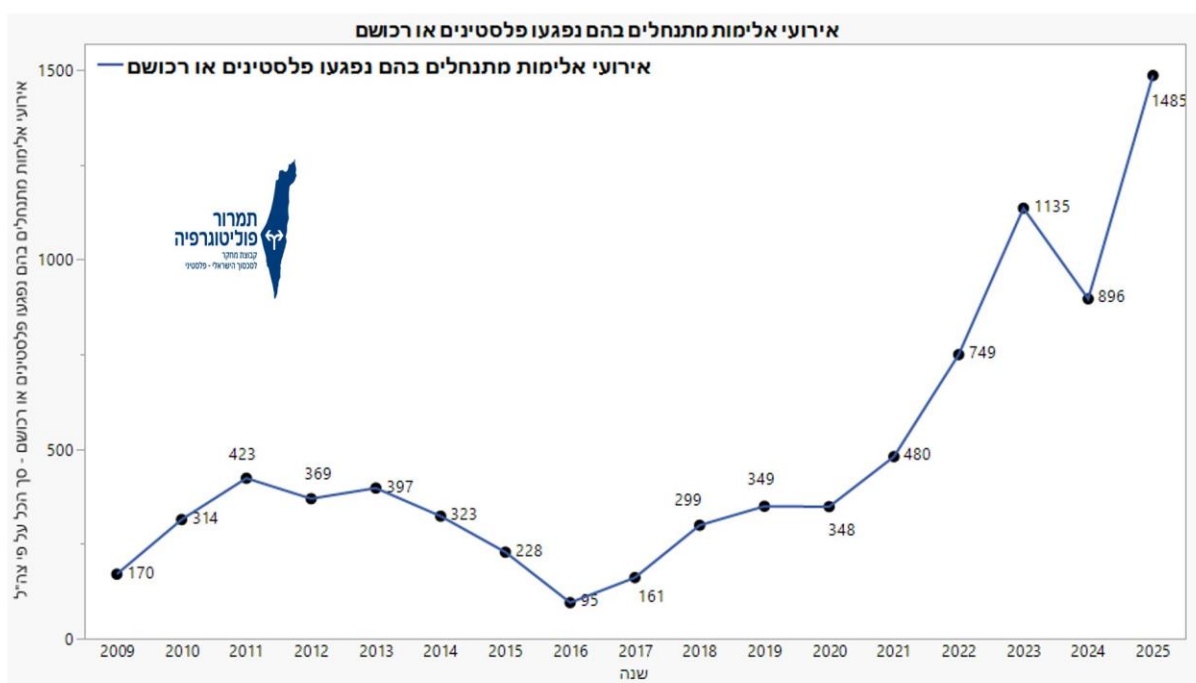
השלכות פוליטיות ומרחביות

ניתוח ההיבטים הגאוגרפיים, המשפטיים, הדמוגרפיים והכלכליים של המערכים הישראלי והפלסטיני באזור יהודה ושומרון בעשור האחרון מגלה מציאות של פער עמוק, אך גם תלות והשתקפות הדדית. **מבחינה מרחבית**, ההתבססות של ההתנחלויות בעיקר באזורים מצומצמים סמוך לישראל מותירה – לפחות תיאורטית – אפשרות להתכנסות ישראל לגבולות מוסכמים בחילופי שטחים מוגבלים. העובדה שקרוב ל-80% מהמתנחלים חיים על פחות מ-5% משטח הגדה מחזקת את טיעוני מצדדי פתרון שתי המדינות, שסיפוח גושי ההתנחלות הגדולים לישראל ופינוי/העברת תושבות של יתר המתנחלים הם ברי-ביצוע. בנוסף, עיקר האוכלוסייה הפלסטינית מרוכז בשטחי A/B שרציפים למדי בינם לבין עצמם, עובדה שיכולה לסייע בהקמת מדינה פלסטינית על כל הגדה. ואולם, **מבחינה פוליטית** ההתפתחויות בעשור האחרון הרחיקו את שני הצדדים מפתרון מוסכם. הרחבת ההתנחלויות והכשרת מאחזים נוספים, יחד עם חקיקה ומדיניות המעמיקה את שילוב הגדה בתוך מנגנוני המדינה, כגון העברת סמכויות למשרדי ממשלה ישראליים בשטח C ב-2023, מקרבות את המציאות של **סיפוח דה-פקטו** ללא הסדר. ממשלת ישראל הנוכחית (2023–2025) אף מורכבת מגורמים שהתבטאו מפורשות נגד הקמת מדינה פלסטינית ותומכים בהמשך השליטה הישראלית המלאה בכל השטח. מן העבר השני, הרשות הפלסטינית נחלשה כלכלית ופוליטית; שליטתה מוגבלת לבנטוסטנים עירוניים ללא רצף, והיא מאבדת אמון ציבורי. מצב זה מעלה חשש שבעתיד הנראה לעין תתקבע מציאות **של מדינה אחת בפועל** – שבה מיליוני פלסטינים חיים תחת שליטת ישראל ללא זכויות שוות – תסריט שקברניטים רבים בארץ ובעולם מזהירים כי פירושו הפיכת ישראל ל"מדינת אפרטהייד" בלתי דמוקרטית (אזהרה שבאה לידי ביטוי בהחלטות האו"ם ובדוחות ארגונים כמו Human Rights Watch בשנים האחרונות).

עם זאת, הנתונים גם מצביעים על **הזדמנויות לפתרון** אם ייווצר רצון פוליטי: היות שרוב המתנחלים מרוכזים ליד הקו הירוק, ניתן במסגרת הסדר להשאירם במקומם תחת ריבונות ישראל תמורת חילופי שטחים – פתרון שהוצע בתוכניות שלום שונות. העובדה שחלק מההתנחלויות המבודדות מדורגות נמוך חברתית-כלכלית ואוכלוסייתן קטנה יחסית עשויה להקל על פינויין בעתיד, אם יוצעו להן פיצויים נאותים. גם המגמה של **הגירה שלילית** מהגדה אל תוך ישראל בשנים קשות, מראה שלא כל המתנחלים נחרצים להישאר בכל מחיר – גורם שיכול לסייע לכל פתרון של פינוי מרצון. מצד הפלסטינים, שימור הנוכחות הדמוגרפית שלהם בשטח C (ואי בריחה המונית למרות הלחץ) מהווה הצהרה פוליטית של "עמידות על הקרקע", אך גם אומר שאוכלוסייה זו תהיה בין הנהנים העיקריים מכל הסדר שיוציא את צה"ל ומשטר ההיתרים משגרת חייהם.

השלכות מרחביות של הסטטוס-קוו הנוכחי הן המשך שחיקת רצף השטח הפלסטיני והתרחבות תפיסות הקרקע הישראליות, באופן שמסבך מאוד את שרטוט הגבול בעתיד. כל גבעה נוספת שעליה מוקם מאחז מייצרת עוד "בליטה" ישראלית בעומק הגדה, לעתים כזו שנועדה לנתק רצף בין ערים פלסטיניות (דוגמת המאחזים החקלאיים החדשים סביב שכם ובקעת הירדן שנועדו לחסום התרחבות פלסטינית) המשך בנייה ללא תכנון מרחבי אזורי גם משיתה על ישראל עלויות תחבורה ותשתית גדולות – למשל, הצורך בכבישים עוקפים ובאבטחת צירים מפותלים לכל התנחלות מרוחקת. מבחינה סביבתית, הפיצול המרחבי מקשה על ניהול משאבים משותף (מי תהום, ניקוז נחלים, שמורות טבע) וגורם לניצול לא יעיל של הקרקע. לחלוקה הטריטוריאלית המתמשכת גם השפעה חברתית-תרבותית: שני העמים בגדה חיים זה לצד זה אך באופן מבודד כמעט לחלוטין – מערכות חינוך נפרדות, כבישים ושכונות נפרדות, ומגע יומיומי מצומצם בעיקר בין חיילים ומתנחלים לבין פלסטינים במחסומים. מצב זה מעמיק דעות קדומות וסכסוכים מקומיים, כפי שניכר בעליית אירועי האלימות של מתנחלים כלפי כפרים פלסטיניים ולהפך בשנים 2021–2025 (שזכו לגינוי אפילו מבעלות בריתה של ישראל)

תרשים 17

סיכום : העשור האחרון העמיק את ההפרדה והאי-שוויון בין המערך היהודי למערך הפלסטיני בגדה המערבית. הישראלים בגדה נהנים מפריבילגיות של מרחב, חוק וכלכלה של מדינתם – אך במקביל חלקים גדלים מהם (בפרט האוכלוסייה החרדית) חיים ברמת חיים נמוכה ותלויים בסבסוד, באופן שמטיל צל גם על עתיד החברה הישראלית. הפלסטינים בגדה שומרים על רוב דמוגרפי מוצק ועל לכידות במרכזי הערים, אך כלואים במגבלות שלטון זר שמדכאות את פיתוחם הכלכלי והלאומי. הפערים בין שני המערכים מייצרים מתחים מובנים ומתמידים, ובאי-הסדרת הסכסוך הם עלולים רק לגבור. **ההשלכה הפוליטית המרכזית** היא שהתנגשות בין השאיפה הפלסטינית לריבונות לבין המשך ההתרחבות הישראלית בלתי נמנעת ללא פשרה היסטורית. הנתונים מצביעים שהמצב הנוכחי אינו בר-קיימא לטווח ארוך: או שיופרד לשתי מדינות עצמאיות – דבר שעדיין ניתן ליישום מבחינה מרחבית אם כי דורש החלטות קשות – או שיגלוש למדינה אחת שבה מיליוני תושבים משוללי זכויות, עם כל הסכנות המוסריות והביטחוניות הכרוכות בכך. כמאמר האזהרה בדו"ח האו"ם משנת 2025, **השגת יעדי הפיתוח בר-קיימא ויציבות באזור מחייבות את הפסקת הבנייה בהתנחלויות והסרת ההגבלות מעל הכלכלה והחברה הפלסטינית**. במילים אחרות, ללא שינוי כיוון מדיני, הנתונים שהוצגו – גאוגרפיים, משפטיים, דמוגרפיים וכלכליים – רק ילכו ויחריפו את הסכסוך וירחיקו את פתרונו. האחריות מוטלת על מקבלי ההחלטות בשני הצדדים לנצל את מרחב הפתרונות שהמספרים מלמדים שעדיין קיים, לפני שייסגר לחלוטין.

רשימת מקורות

Arnon, Z., Brodsky, A., Matter, I., Attias, S., Ben-Arye, E., & Schiff, E. (2017).

A systematic ('Delphi') approach to creating hypnotic scripts: A case learned from women undergoing breast cancer surgery. *Contemporary Hypnosis & Integrative Therapy*, 32(1), 13–20

Elden, J. (2013). *The Birth of Territory*.

Harvey, D. (2019). *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. Edinburgh University Press.

INSS – Institute for National Security Studies, Spatial Planning and Settlement Reports (2023–2024).

Lefebvre, H. (1974). *The production of space*. Wiley-Blackwell

PCBS – Palestinian Central Bureau of Statistics, Population Data (2024).

Sack, R. (1986). *Human Territoriality*.

World Bank, Economic Monitoring Reports for the Palestinian Authority (2023–2024).

UN OCHA, West Bank Restrictions & Planning Data (2023–2024).

UN-Habitat, Urban Density and Constraints in Non-Sovereign Territories (2023).

אריאלי, שאול, (2016) היבטים גאוגרפיים, היסטוריים ומדיניים בקביעת גבול מדיני בסכסוכים פנים מדינתיים-המקרה הישראלי- פלסטיני, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת חיפה.

כהנר, ל., ו מלאך, ג. (2021). שנתון החברה החרדית בישראל. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

פרסומי המחבר

- שאול אריאלי, **מתאוריה למעשה: יישום ניהול איכות כולל ביחידות צבאיות**. הוצאת מה"ד, צה"ל, 1994.
- שאול אריאלי, **חלומות אבן**. הוצאה עצמית, 1993.
- רון פונדק ושאול אריאלי, **ההיבט הטריטוריאלי במשא-ומתן הישראלי-פלסטיני על הסדר הקבע**. הוצאת מרכז פרס לשלום, 2004.
- שאול אריאלי, **תפסת מרובה לא תפסת: גישות במאבק על גבולותיה של מדינת ישראל**. כרמל, 2006.
- שאול אריאלי, **מסעו של סולו**. סער, 2006.
- שאול אריאלי, דובי שוורץ והדס תגרי, **עוון ואיוולת: על ההצעות להעביר יישובים ערביים מישראל לפלסטין**, מכון פלורסהיימר, 2005 (ראה אור גם באנגלית ובערבית).
- שאול אריאלי ומיכאל ספרד, **חומה ומחדל: גדר ההפרדה – ביטחון או חמדנות**. ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2008.
- שאול אריאלי, **זכות החשיבה**, אסופת מאמרים **ראשונה** על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, 2010.
- Shaul Arieli, **People & Borders, first** collection of articles about the Israeli-Palestinian conflict. ECF, 2010.
- שאול אריאלי, **זכות החשיבה**, אסופת מאמרים **שנייה** על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, 2012.
- Shaul Arieli, **People & Borders, second** collection of articles about the Israeli-Palestinian conflict. ECF, 2012.
- שאול אריאלי, **גבול בינינו וביניכם: הסכסוך הישראלי-פלסטיני והדרכים ליישובו**. ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2013.
- שאול אריאלי, **זכות החשיבה**, אסופת מאמרים **שלישית** על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, 2012.
- Shaul Arieli, **People & Borders, third** collection of articles about the Israeli-Palestinian conflict. ECF, 2012.
- שאול אריאלי, **זכות החשיבה**, אסופת מאמרים **רביעית** על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, 2015.
- Shaul Arieli, **People & Borders, fourth** collection of articles about the Israeli-Palestinian conflict. ECF, 2015.

שאול אריאלי, **משיחיות על סלע המציאות: מפעל ההתיישבות הישראלי בגדה המערבית, 1967 – 2016**. הקרן לשנת"פ כלכלי, 2017 (ראה אור גם באנגלית).

שאול אריאלי, **זכות החשיבה**, אסופת מאמרים **חמישית** על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, 2018.

Shaul Arieli, **People & Borders**, fifth collection of articles about the Israeli-Palestinian conflict. ECF, 2015.

שאול אריאלי, **כל גבולות ישראל**. ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2018.

שאול אריאלי, **פרטנר ותוכנית: 'חזון השלום' של הנשיא טראמפ מול חלופת שתי המדינות** Israel Policy Forum, מאי 2020.

Shaul Arieli, **Understanding the Trump Plan: A Comparative Analysis of the Trump administration's Peace to Prosperity Plan and the Two-State Option**. A Policy Report, 2020.

שאול אריאלי, **אטלס טרומן למפות הסכסוך היהודי-ערבי**. מכון טרומן, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2020 (2021 – האטלס ראה אור בשבע שפות: עברית, ערבית, אנגלית, צרפתית, רוסית, ספרדית וגרמנית).

שאול אריאלי, **הכתובת על הקיר**, אסופת מאמרים **שישית**. הקרן לשנת"פ כלכלי, 2021 (פורסם גם בערבית).

Shaul Arieli, **The Writing on the Wall**, sixth collection of articles about the Israeli-Palestinian conflict. ECF, 2021.

שאול אריאלי, **ככה בדיוק קרה? 12 מיתוסים ישראלים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני**. ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2021.

Shaul Arieli, **A Border Between Us: Toward a Solution to the Israeli-Palestinian Conflict**. Books in the Attic & Yedioth Ahronoth, 2021.

שאול אריאלי, **נאחזים בשטח או מאחזים עיניים? השפעת היישובים היהודיים באזור יהודה ושומרון (ההתנחלויות) על היתכנות פתרון שתי המדינות**. תל-אביב, 2022

Shaul Arieli, **Deceptive Appearances: Do the Jewish Settlements in the West Bank Negate the Feasibility of the Two State Solution?** Tel-Aviv, 2022.

שאול אריאלי, **אטלס ההתיישבות העברית בארץ ישראל וההסדרים המדיניים בעת החדשה, 1881-2024**, אפריל 2024, תל אביב.

שאול אריאלי, על סף תהום, אסופת מאמרים שביעית 2021-2024 , 2025, תל אביב

דר' שאול אריאלי שירת כקצין בכיר במערך הלוחם שלצה"ל, בין היתר בחטיבת הצנחנים הסדירה וכמפקד החטיבה הצפונית ברצועת עזה, וכן מילא תפקידי מפתח בתהליך המדיני עם הפלסטינים. היה ראש פרויקט הסכם הביניים בתקופת כהונתם של יצחק רבין, שמעון פרס ובנימין נתניהו, סגן מזכיר צבאי של שר הביטחון וראש הממשלה וראש מנהלת המו"מ בתקופת כהונתו של אהוד ברק. אריאלי לימד במכללה האקדמית ת"א-יפו, האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת רייכמן. כיום אריאלי משמש כראש קבוצת המחקר 'תמרור- פוליטוגרפיה' העוסקת בסכסוך הישראלי-פלסטיני.

